

Viipurin Suomalaisen
Kirjallisuusseuran
toimitteita
13

HELSINKI 2001

ISSN 1236-4304

Lappeenrannan Kirjapaino Oy 2001

Gabriel Lagus

Eräitä seikkoja Viipurin oloista venäläismiehityksen aikana (1710–1721)

Tekijä on antanut seuraavalle tutkielmalle mahdollisimman vaatimattoman otsikon tietäen hyvin, ettei se monessakaan suhteessa voi vastata täydellisyyden vaatimuksia. Toisaalta se tuntuu hänestä kuitenkin sisältävän niin monia uusia tietoja ja näkökohtia, että se nykyisessä muodossaan herättänee kiinnostusta ainakin siinä piirissä, jonka puoleen se lähinnä kääntyy.

Lähteet ovat olleet, tekstissä erityisesti mainittuja lukuun ottamatta, sekalaisia enemmän tai vähemmän katkelmallisia asiakirjoja, joita säilytetään kaupungin arkistoissa. Aiheen käsittelyä vaikeuttaneena seikkana mainittakoon, ettei tekijällä ole paikkakunnalla ollut käytössään kaikkia niitä teoksia ja asiakirjakokoelmia, joista hän kernaasti olisi hakenut neuvoa. Tämän vuoksi tutkielmaan on jäänyt puutteita, jotka hänen on täytynyt jättää tulevaisuuden korjattavaksi.

Elokuun kolmantena päivänä 1709 Viipuriin saapui hätkähdyttävä tieto. Ruotsalaiset oli Venäjän sydänmailla lyöty suuressa taistelussa, 22 ratsuväkirykmenttiä ja 11 jalkaväkirykmenttiä oli antautunut ja vain kuningas itse oli muutaman sadan miehen kera onnistunut pelastautumaan Dneprin yli. Näin oli luettavissa niistä virallisista lehdistä, joita Venäjän hallitus oli levittänyt ja joita eräs venäläinen vahtimestari oli tuonut myös Viipuriin. Samalla saatiin tietää, että tätä suurta tapausta oli Pietarissa juhlistettu jumalanpalveluksin ja kanuunanlaukauksin kolmen päivän ajan.

Mutta Viipurissa oltiin ehkä paremmin perillä asioista. Maaherra Georg Lybecker kirjoitti erään sotilaskarkurin antamien tietojen perusteella Ruotsin vallanpitäjille, että kaikki oli vain "silmänlumetta", että Kaarle XII oli päinvastoin voittanut venäläiset, jotka olivat menettäneet peräti 20 000 parasta miestä.

Illuusio ei voinut kestää kauan, murskaava todellisuus tuli pian tietoon Ruotsin valtakunnan joka kolkassa. Ruotsin armeija oli kaikista päinvastaisista huhuista huolimatta lyöty ja otettu vangiksi Pultavalla ja Kaarle-kuningas oli pakolaisena sulttaanin mailla. Niille, jotka tähyilivät pitemmälle, oli nyt myös varmaan selvinnyt, että Viipurilla oli enää vähän tai ei lainkaan toivoa. Tsaarin armeijat vyöryisivät pian elpynein voimin sen valleja vastaan ja uudistaisivat paremmalla menestyksellä piirityksen, jota oli tuloksetta yritetty joitakin vuosia aikaisemmin.

Nyt seuraavat taistelut ja niiden vaiheet ovat pääpiirteissään ennestään riittävän hyvin tunnettuja, jotta niitä tarvitsisi tässä uudelleen kuvata. Yleisesti tunnettu lopputulos oli, että Viipurin oli urhoollisen puolustautumisen jälkeen pakko antautua ja että tsaari Pietari

Breobra_enskin kaartin kärjessä kesäkuun 14. päivänä 1710 marssi voittajana kaupunkiin Siikaniemen salmen yli rakennettua siltaa pitkin ja edelleen siitä leveästä aukosta, jonka hänen tykkinsä olivat raivanneet Haakoninportin seutuville. Mainitulla portilla, näin tarina kertoo, hän kohtasi kaupunkilaisten lähetystön ja otti nuorelta neiti Havemanilta vastaan kaupungin avaimet.

Väistämätön oli siten tapahtunut. Viipuri, Ruotsin valtakunnan vahvin itäinen linnoitus, joka niin monta vuosisataa oli seissyt voittamattomana suojavarustuksena vähitellen yhä mahtavampaa Venäjän valtakuntaa vastaan, oli laskenut Ruotsin sinikeltaisen lipun, eikä edes toiveikkaimpien silmissä kangastanut mahdollisuutta, että se tulevaisuudessa taas hulmuaisi kaupungin yllä. Olisiko luultavaa, että Venäjän tarmokas, kunnianhimoinen yksinvaltiassaan voitaisiin tulevassa rauhansopimuksessa taivutella antamaan takaisin Viipuri, joka sijaitsi niin lähellä hänen Nevan suuhun rakenteille panemaansa uutta kaupunkia, että tsaari, joka niin johdonmukaisesti oli pyrkinyt kohti merta ja länttä, luovuttaisi käsistään tunnettujen suunnitelmiansa toteuttamiseksi niin erinomaisen tärkeän paikkakunnan? Valloitusta seurannut ajanjakso oli myös niin täynnä kärsimyksiä ja puutetta, että jokaiselle oli tärkeämpää selvittää hetken vaatimuksista kuin tuudittautua toiveisiin entisten olojen palaamisesta.

Mainittavia kuolonuhreja piiritys ei ollut väestöltä vaatinut. Sikäli kuin ruotsalaisen seurakunnan vanhoista kirkonkirjoista käy ilmi, vain yksi ainoa kaupungin huomattavampi siviiliasukas, kauppias Jacob Dannenberg, oli saanut tappavan osuman vihollisen luodeista.^[1] Asukkaat, joiden ei ollut tarvinnut osallistua puolustukseen, olivat holvattuihin kellareihinsa piiloutuneina olleet turvassa sortuneiden talojensa alla.

Sitä suurempi tuho oli kohdannut omaisuutta, eikä menetyksen kipeyttä lieventänyt tietoisuus, ettei kärsityistä vahingoista arvioitavissa olevassa tulevaisuudessa saataisi hyvitystä, tuskin edes osittaista korvausta. Maistraatin myöhemmin laatiman luettelon mukaan suoranaiset menetykset olivat, tuhoutuneita asuinrakennuksia lukuun ottamatta, 24 000 tynnyriä tervaa, suuri määrä suola- ja vilja-aittoja Siikaniemessä ja Revonhännässä, 26 laivalastia palkkeja ja lautoja sekä lisäksi sahoja, tervatehtaita ja karjaa ynnä muuta irtaimistoa porvaristolle kuuluneissa maatiloissa. Myös 60 000 ruplan maksamattomat saatavat talonpojilta oli katsottava menetetyiksi. Kovin suuria toiveita ei ollut siitäkään, että omaisuus, joka oli edellisinä vuosina toimitettu Tukholmaan, Turkuun tai muualle maahan, olisi piakkoin tai ylipäänsä koskaan saatavissa täysimääräisenä takaisin.

Pitkäaikainen ja kiivas tykkituli, joka oli edeltänyt antautumista, oli tietysti aiheuttanut suurta tuhoa julkisissa ja yksityisissä rakennuksissa. Vaikkei kokonaisselvitystä tuhoista olekaan säilynyt, voidaan asiakirjoissa olevien hajatietojen perusteella muodostaa jotakuinkin tarkka käsitys niiden laajuudesta.

Jos aloitamme linnasta, on aluksi huomautettava, ettei sen osuus puolustuksessa näytä olleen kovin suuri. Tiedetään vain, että kanslia pian tykkitulen alettua ammuttiin hajalle ja että tykinammus suunnilleen samoihin aikoihin sytytti arkiston.^[2] Ainoaan ruotsalaisten tekemään piirityskarttaan, joka tietääkseni on säilynyt ja josta kaupungilla nykyisin on kopio, ei myöskään ole piirretty ampumalinjoja linnan suuntaan, eli ruotsalaiset eivät tästä päätellen katsoneet vanhaa veteraania kovin merkittäväksi puolustuksessa. Sen sijaan tällaisia ampumalinjoja on venäläisten virkailijoiden ilmeisesti valloituksen jälkeen tekemässä suuressa piirityskartassa, joka sittemmin kaiverrettiin kupariin ja jonka olennaiset kohdat pienoiskoossa, mutta ilman mainittuja ampumalinjoja, ovat tsaari Pietarin Viipurin kukistumisen johdosta lyötättämässä mitalissa.^[3]

Vanhaa linnaa oli kuitenkin, kuten mainittu, ammuttu, ja koska sen kunto jo ennestään oli kaikkea muuta kuin hyvä, on helppo kuvitella, millaisen näyn se valloituksen jälkeen tarjosi. Siihen tilaan, jossa se oli, se sai pitkäksi aikaa myös jäädä. Kun kaupungin

hallitseva viranomainen, lääninkanslia, 1730-luvulla yritti sijoittua kaupungin raatihuoneeseen ja maistraatti mitä päättäväisimmin vastusti suunnitelmaa muistuttaen, että maaherran tilat olivat ruotsalaisaikana olleet aina linnassa, kanslia perusteli vaatimustaan muun muassa sillä, että linnan rakennukset olivat rappeutuneita, kylmiä ja kosteita, arvio joka on täysin sopusoinnussa ruotsalaisen matkailijan C. R. Berchin joitakin vuosia aikaisemmin (1735) päiväkirjaansa kirjoittaman kuvauksen kanssa.^[4] Hän sanoo, että linna oli pommituksessa täysin raunioitunut, että niitä harvoja tykkejä, joita tornissa vielä oli, käytettiin vain kunnialaukauksiin juhlatilaisuuksissa ja ettei muita huoneita ollut korjattu kuin ne, joita lääninkanslia ja verokamari tarvitsivat. Lisäksi voidaan, ettei venäläinen sotilaspäällystö miehityksen jälkeen ajatellut edes tilapäisesti etsiä asuinpaikkaa sieltä. Prikaatinkomentaja Tsernisev majoittui yksityistaloon, jonka hän muitta mutkitta julisti omakseen, ja samassa paikassa asuivat hänen jälkeensä Shuvalov ja de Coulon.

Asukkaat valtasi varmasti syvä murhe heidän nähdessään, millaisia vaurioita taistelu oli aiheuttanut ennen niin mahtavalle suojavarustukselle, jota kohti he pahoina ja hyvinä päivinä olivat kohottaneet katseensa ja jonka vaikuttavat massat sekä puheissa että kirjoituksissa olivat usein olleet heidän ihailevien vuodatustensa kohteena. Yhtään armeliaammin ei tuho ollut koetellut kaupungin muitakaan julkisia rakennuksia. Tuomiokirkko, joka vuosisatoja oli koonnut heidät yleiseen jumalanpalvelukseen, aamu- ja iltarukoukseen, monenlaisiin maan ilon tai surun aiheuttamiin kirkkojuhliin, hautajaisiin, häihin ja ristiäisiin, tämä temppeli, joka sukupolvesta toiseen oli rauhallisten holviensa alla antanut viimeisen turvallisen leposijan melkein jokaiselle ikiuneen nukahtaneelle kaupunkilaiselle, varsinkin merkittävämmille miehille ja naisille alkaen piispoista ja päätyen käsityöläismestareihin puolisoineen ja lapsineen, oli niin tyystin raunioina, ettei köyhtyneellä seurakunnalla ja lakanneella hiippakunnalla katsottu olevan mitään mahdollisuuksia sen korjaamiseen. Koko rakennus oli jo tykkitulen alussa niin huonossa kunnossa, ettei huhtikuun lopussa kuollutta oikeuspormestari Petter Thesleffiä voitu haudata kirkkoon, vaan hän sai leposijansa luostarikirkossa, "koska - kuten kirkonkirjan sanat kuuluvat - tuomiokirkko oli aivan pommien tarvelemä eikä sinne melkein jatkuvan tulituksen vallitessa rohjettu haudata ketään".

Tarina kertoo, että tsaari Pietari oli antautumisen jälkeen antanut kaupungin asukkaille oikeuden ilmoittaa ne julkiset rakennukset, jotka he halusivat omaan laskuunsa ottaa huostaansa. He olivat kuitenkin unohtaneet tuomiokirkkonsa, jolloin tsaari oli kuulemma huudahtanut: "Jolleivät he tahdo pitää kirkkoaan, otan sen itse", ja käskenyt muuttaa sen kreikkalaiskatoliseksi temppeliksi, jollaisena se sitten palveli vuosisadan loppuun saakka.

Tueksi sille, ettei tarina ole aivan vailla historiallista pohjaa, voidaan esittää venäläis-saksalaisesta lähteestä^[5] peräisin oleva tieto, että ruotsalaiset olivat piirityksen jälkeen luovuttaneet venäläisille tuomiokirkkonsa, samoin kuin sekin, ettei maistraatin 1718 laatimassa selvityksessä kaupungin erityisoloista Ruotsin vallan aikana tuomiokirkkoa mainita lainkaan kaupungin julkisten rakennusten joukossa. Mainitusta asiakirjasta, sen enempää kuin muistakaan sitä edeltäneiden tai lähinnä seuraavien vuosien asiapapereista ei kuitenkaan käy ilmi, käytettiinkö sitä jo silloin venäläisenä kirkkona. Vasta kirkon vieressä sijaitsevan talon omistusoikeutta koskevassa maistraatin todistuksessa toukokuun 8. päivästä 1722 sanotaan selvästi, että venäläinen jumalanpalvelus pidetään nykyisin samassa paikassa.

Myös torin varrella sijaitseva raatihuone oli pahoin vaurioitunut ja lienee alkuaikoina jätetty täysin oman onnensa nojaan. Edellä mainitussa maistraatin selvityksessä todetaan, että se on "suurimmaksi osaksi tuhoutunut", ja Berchin matkakuvauksessa ilmoitetaan,

että vain ne huoneet, joita välttämättä oli tarvittu, oli korjattu, "kaikki muut ovat autioina, vailla ikkunoita ja ovia, samassa kunnossa kuin ne olivat piirityksen jälkeen".

Helpommalla oli päässyt kaupungin toinen kirkko, niin sanottu luostarikirkko, jota tähän saakka olivat melkein yksinomaan käyttäneet suomalainen kaupunki- ja maaseurakunta. Ainakin käyttökelpoinen kirkko antautumisen jälkeen ilmeisesti oli, koska asukkaat kutsuttiin juuri sinne vannomaan uskollisuudenvalaa uudelle hallitsijalleen. Kirkossa ei tietävästi ryhdytty heti myöskään suurempiin korjaustöihin. Vasta useita vuosia valloituksen jälkeen kunnostettiin kerätyillä varoilla kirkon kattoa, joten vauriot eivät liene olleet kovin merkittäviä. Melkein koko venäläisajan kirkkoa käyttivät sitten yhteisesti seudun kaikki luterilaiset seurakunnat, niin suomalaiset kuin ruotsalaisetkin, ja sitä sanottiin tämän korkeamman arvonsa vuoksi asiakirjoissa usein tuomiokirkoksi.

Tässä yhteydessä on mainittava myös toinen menetys, jonka kaupunki ja yhtä lailla historian tutkimus olivat pommituksessa ja sen jälkeisessä sekasorrossa kärsineet. Menetys, joka oli sitäkin valitettavampi, koska sitä oli mahdoton korvata. Tarkoitan kaupungin arkistojen tuhoutumista.

Osa raatihuoneen vanhoista asiakirjoista oli tosin luultavasti päätynyt Venäjälle, jonne niitä lienee viety sekä ennen rauhan solmimista että sen jälkeen, koska Uudenkaupungin rauhan ehtoihin kuului määräys arkistojen luovuttamisesta voittajalle. Lähteistä löytää jopa satunnaisia mutta selviä viittauksia, että prikaatinkomentaja Tsernisev, joka ensimmäisinä vuosina miehityksen jälkeen oli keskittänyt kaiken siviili- ja sotilasvallan käsiinsä, olisi antanut murtaa oikeudenkäyntipöytäkirjoja ja vastaavia sisältäneitä arkkuja. Mutta venäläiset olisivat tuskin viitsineet tehdä niin selvää jälkeä, ettei kerrassaan mitään, lukuun ottamatta kaupungin privilegioita koskevia dokumentteja, joita säilytettiin erillisessä arkussa, ole nykyään jäljellä. Kaupungin tuomiokirjoista, panttikirjoista, pöytäkirjoista ja muista julkisista alkuperäisasiakirjoista, joiden olemassaolosta 1600-luvulla ja seuraavan vuosisadan ensi vuosikymmenellä on selviä todisteita, ei yhtään ainutta ole säilynyt. Ne kopiot raastuvanoikeuden ja kämnerin-oikeuden tuomiokirjoista, jotka onneksi vielä ovat tallella, ovat nimittäin Turun hovioikeudelle lähetettyjä kappaleita, jotka sattumalta välttyivät tuholta vuoden 1827 palossa.

Huomionarvoisen maininnan asiakirjojen tuhoamisesta ja hävittämisestä piirityksen aikana ja sen jälkeen sisältää eräs kaupungin pöytäkirja toukokuun 10. päivästä 1726. David Sesemanin todistuksessa sanotaan, että hänen lankonsa, edesmenneen rykmentinkirjuri Erich Johan Hagertin 8 - 10 päivää ennen piiritystä linnaan jättämät, miehistöluetteloja koskevat asiakirjat olivat osittain tuhoutuneet pommituksessa, "kun taas ne, jotka olivat silloin ehkä säilyneet, oli sitten kaupungin antauduttua, kun ihmiset eivät uskaltaneet kovin nopeasti ulos kellareistaan, viety ja ryöstetty". Tämän jälkeen on lisätty seuraavat kuvaavat sanat: "jotta täkäläinen jalo maistraatti muun ohella saa tietoonsa, millä lailla raastuvankin asiakirjoja myös silloin ryöstettiin ja hävitettiin". Hävitystä täydensi sitten vuoden 1738 palo, jolloin taas osa kaupungin asiakirjoista joutui liekkien saaliiksi.

Sovittuja antautumisehtoja rikottiin, kuten tunnettua, kaupungin luovuttamisen jälkeen sikäli, että miehistö, jonka piti päästä vapaasti lähtemään, vietiin sotavankeina Venäjälle. Tätä tietoa eivät ole vahvistaneet vain monet ruotsalaisten esittämät todistukset, vaan tsaari Pietari on itse päiväkirjassaan myöntänyt sen oikeaksi. Tässä yhteydessä on kuitenkin sanottu ja historiankirjoittaja toisensa jälkeen aina meidän päiviimme toistanut, että myös kaupungin porvaristo ja muut asukkaat olisivat kokeneet saman kohtalon. Niinpä - ottaakseni joitakin esimerkkejä - Nordberg sanoo 1740 julkaistussa

perusteellisessa Kaarle XII:n historiassa, että kaupunki tyhjentyi ruotsalaisista asukkaista joitakin harvoja raihnaisia ja rutiköyhiä lukuun ottamatta; Fryxell tietää jopa kertoa, että Viipurin entisistä asukkaista tuli Pietarin väestöön sulautunut ainesosa, ja Herrmannsin teoksesta "Geschichte des russischen Staates" on luettavissa, että tsaari kuljetutti Pietariin melkein kaikki tšekäläiset asukkaat.

Tieto ei tässä laajuudessa voi kuitenkaan olla luotettava. Sen tajuaa vaikeuksitta jokainen, joka edes jollain lailla tuntee tältä ajalta säilyneitä niukkoja asiakirjoja. Mutta myös paljon vaatimattomampiin mittoihin supistettuna se on paitsi epäuskottava myös niin selvästi ristiriidassa muiden tunnettujen seikkojen kanssa, että se tulevaisuudessa pitänee siirtää tarujen joukkoon.

Sillä jos porvaristo, jonka melkein kaikki jäsenet kuuluivat ruotsalaiseen seurakuntaan, tai edes osa siitä olisi viety vaikka vain lyhyeksikin ajaksi vankeuteen Venäjälle, tällainen tapahtuma olisi luonnonpakosta jättänyt monia jälkiä kirkonkirjaan. Mutta tämän ajan kirkonkirja, ja se alkaa jo 1709 ja jatkuu sitten keskeytymättä lähelle vuosisadan loppua, ei sisällä sanaakaan, ei viittaustakaan mainitun kaltaisesta onnettomuudesta. Eikä tässä kaikki, kummien, haudattujen ja vihittyjen luetteloista sekä vuoden 1710 jälkipuoliskolta että lähinnä seuraavilta vuosilta löytyvät melkein kaikkien jotakuinkin merkittävien kaupunkilaisten nimet, varma todiste siitä, etteivät niiden kantajat olleet vankeudessa.

Yhtä luotettavaa tukea tässä esitetty käsitys saa, jos vertaa Viipurin asukkaista vuoden 1708 henkikirjoituksessa annettuja tietoja tsaari Pietari 1718 toimeenpanemaan väestönlaskentaan. Tällöin huomaa, että melkein kaikki porvaristoon kuuluneet henkilöt, jotka edellä mainittuna vuonna asuivat kaupungissa ja jotka eivät väliaikana olleet todistettavasti muuttaneet Ruotsin puolelle tai siirtyneet manan majoille, elivät myös vuonna 1718 täysissä voimissa Viipurin muurien sisäpuolella. Tämä selvitys näyttää olevan sitäkin ratkaisevampi, koska ne oikeudenkäyntiasiakirjat, jotka ovat säilyneet rauhantekoa seuranneilta vuosilta, eivät millään lailla ole ristiriidassa sen kanssa, vaan pikemminkin tukevat sitä. Yhdessäkin tänä ajankohtana aloitetussa tai ajalta ennen vuotta 1710 uudelleen käsiteltäväksi otetussa perintö- tai tonttiriidassa ei mainita, että joku asianomistaja olisi kuollut tai edelleen viruisi vankeudessa. Tällaisia tapauksia olisi kuitenkin varmasti ja hyvin useinkin esiintynyt, jos porvaristo olisi todella joksikin aikaa viety Venäjälle, varsinkin kun perintöriidoissa ja niihin liittyvissä oikeusjutuissa käsittelyn piiriin tuli yleensä suuri joukko henkilöitä, koska useimmat huomattavat perheet olivat sukulaisuus- tai lankoussuhteissa toisiinsa.

Tässä esitettyjä, helposti tarkistettavia tosiseikkoja on kai pidettävä todistusarvoltaan aivan toisenlaisina kuin niitä löyhiä huhuja, joita herkkäuskoinen Lybecker - jonka etujen mukaista sitä paitsi oli kuvata venäläisten toimet mahdollisimman synkissä väreissä - kauhuissaan esitti raportissaan kansliakollegiolle Tukholmaan. Kun hän kirjeessään heinäkuun 8. päivältä 1710 ilmoittaa, että heti kun varuskunta oli viety, "vangittiin porvaristo niiltä sijoiltaan ja vietiin vaimoineen ja lapsineen samaa tietä, ja ensimmäisinä kulkivat yhtenä joukkona terveet, sen jälkeen vanhukset, joista joidenkin tiedettiin olevan seitsemänkymmenen ja ylikin - ja äitien piti itse kantaa ja raahata lapsiaan, koska heiltä oli aikaisemmin viety kaikki piit" ¹⁶⁾, hänellä ei tämän kaiken vahvistukseksi ole esittää muuta kuin antautumisen jälkeen karkuun päässeiden, nimeltä mainitsemattomien nostoväkeen kuuluvien henkilöiden kertomuksia, lähde joka oli sitäkin epäluotettavampi, koska se oli pelon sumentama. Lybecker ei kuitenkaan näytä edes itse erityisemmin luottaneen raporttiinsa, koska hän ei missään seuraavassa kirjeessään toista sitä, olisihan nimittäin ollut kummallista, jollei kaikkia saatavilla olevia tietoja näin merkittävästä asiasta olisi vähitellen ilmoitettu. Kirjoitelmassa, jonka Viipurin entisten yleisten ruotsalaisten koulujen opettajat laativat kärsimyksistään ja jonka arvellaan olevan peräisin

syyskuun alkupuoliskolta, ei myöskään ole mitään mainintaa asukkaiden raahaamisesta vankeuteen, mutta kylläkin se varma tieto, että kaikki kaupungin niin maalliset kuin hengellisetkin asukkaat lukiolaisia myöten olivat neljäntenä kolminaisuuden jälkeisenä sunnuntaina vannoneet luostarikirkossa uskollisuudenvalan uudelle hallitsijalle pormestarien ja raadin valvoessa tarkkaan, ettei kukaan jäänyt pois tilaisuudesta - tämäkin tosiseikka joka on ilmeisessä ristiriidassa vankeustarinan kanssa.^[7]

Viipurin asukkaat joutuivat kärsimään aivan riittävästi, vaikka saivatkin pysyä kotonaan. Heidän talonsa olivat joko täysin tuhoutuneita tai venäläisten korvauksetta omaan käyttöön ottamia tai sitten niin pahasti tykkitulesta vaurioituneita, että mukavuutta koskevat vaatimukset oli rajoitettava pienimpään mahdolliseen, varsinkin kun sotilaiden majoitus vaati koko miehitysjaksan ja kauan sen jälkeenkin runsaasti asuntoja. Asukkaat olivat tosin saaneet lupauksen henkensä ja omaisuutensa turvaamisesta ja elättelivät toivoa, että entiset erioikeudet palaisivat joskus voimaan. Se aika oli kuitenkin vielä kaukana, jolloin edes välttävän porvarillisen järjestyksen voitiin odottaa taas vallitsevan. Itse asiassa ajanjakso valloitukselta Uudenkaupungin rauhaan oli interregnumin aikaa ilman muita muotoja kuin ne, jotka oli sovitettu hetken tarpeiden mukaan ja joiden tarkoitus oli poistaa silmään pistävimmät hankaluudet. Irrallaan kaikesta yhteydestä muuhun maailmaan, voimatta käydä kirjeenvaihtoa muualla Suomessa ja Ruotsissa olevien ystävien ja sukulaisten kanssa, vailla säädöksiä, joiden noudattamista olisi tarkkaan valvottu^[8], Viipurin porvariston, joka oli ennen kaikissa mahdollisissa tilanteissa osannut pitää huolen itsestään ja oikeuksistaan, oli nyt taivuttava ankaran sotilasvallan alaisuuteen ja toteltava mukisematta ylikomendantin kanslian käskyjä.

Vastapainona oli toisaalta kuitenkin seikkoja, jotka myötävaikuttivat siihen, että porvaristo ilmeisesti varsin pian tottui uuteen järjestykseen ja alkoi mahdollisuuksien mukaan käyttää sitä hyödykseen. Se, että tämä onnistui niinkin hyvin kuin tapahtui, johtui huomattavalta osalta laajalle levinneestä saksan kielen taidosta, joka helpotti henkilökohtaista tutustumista moniin venäläisten joukkojen upseereihin.

Vaikka Viipuri olikin ruotsalainen kaupunki sikäli, että se oli kasvanut Ruotsin rakentaman linnan suojassa ja kehittynyt Ruotsin lakien ja ruotsinkielisen oikeudenkäytön ja hallinnon alaisena, sen porvaristo oli kuitenkin ajan myötä omaksunut niin monia vieraita, varsinkin saksalaisia piirteitä, että sillä oli aina ollut erikoinen, puoliksi ulkomaalainen leima. Melkein kaikki 1600-luvun huomattavat suvut, kuten Boisman, Thesleff, Schmidt, Hunnius, Sutthoff, Frese, Bröijer, Seseman, Tesche, Harrius, Mumse, Schmedeman, Menschever, olivat alkuaan lähtöisin Tallinnasta, Lyypekistä, Hollannista tai muilta seuduilta, joissa saksa tai alasaksa oli hallitseva kieli, puhumattakaan niistä lukuisista syntyperältään saksalaisista käsityöläisistä, jotka vuosien mittaan olivat asettuneet asumaan Viipuriin. Kuningatar Kristiinan aikana pohdittiinkin saksalaisen seurakunnan perustamista kaupunkiin, ja vaikka suunnitelmasta taloudellisten vaikeuksien vuoksi olikin luovuttava, piti joku saksan kieltä hallitseva kymnaasin opettaja tiettyinä aikoina saksalaisen jumalanpalveluksen, ja aika ajoin kerrotaan myös saksalaisista lukkareista ja lastenopettajista. Miten levinnyt tämä kieli kaupungin liike-elämän piirissä oli, käy ilmi siitä, että suurin osa riitapuolten velkomisjutuissa jättämistä laskuista ja vastalaskuista oli laadittu saksan kielellä, samoin kuin oikeudenkäyntipöytäkirjoissa esiintyvistä hajatiedoista, että saksa oli tavallinen keskustelukieli monissa kauppiasperheissä. Kieltä kohtaan tunnettu myötämieli oli niin voimakasta, että kun maistraatti ja porvaristo päättivät 1698 perustaa kaupungin kustannuksella lastenkoulun, sen opetuskieleksi määrättiin saksa. Konsistorin protesteista huolimatta tämäkin koulu saatiin aikaan sen jälkeen kun maaherra Lindenhjelm oli lausunnossaan todennut, ettei

sen katsottu kilpailevan valtion oppilaitosten kanssa. Koulu jatkoikin toimintaansa monta vuotta venäläisäikana, jolloin entiset valtion oppilaitokset oli ajat sitten lakkautettu. Mutta myös Viipurissa ja sen ympäristössä Ruotsin vallan aikana asuneissa upseeriperheissä saksa oli tuttu kieli, koska monet upseereista olivat kotoisin Liivinmaalta.^[9]

Saksan kielen taidon ja harrastuksen säilyminen näin kauan johtui osittain seudun syrjäisestä sijainnista, osittain edelleen jatkuneista kauppayhteyksistä Hollantiin ja Saksaan ja osittain siitä, että ympäristössä asuvan rahvaan ja sen seurauksena alemman porvariston ja palvelusväen äidinkieli ei ollut ruotsi vaan suomi. Koska etäisyys muihin kaupunkeihin teki vaimon hankkimisen muualta hankalaksi, syntyi kaikkien vähänkin hienompien porvariperheiden välille vähitellen sukulaisuus- ja lankoussuhde, joka edisti olennaisesti lasten kykyä käyttää saksan kieltä, samalla kun rupattelu suomenkielisen palvelusväen kanssa vähensi aikaisemmin tavallista ruotsin kielen käyttöä. Saksan kielen yleinen tuntemus oli lisäksi saanut uutta vahvistusta Nevanlinnan maanpakoon lähteneestä porvaristosta venäläisten valloitetusta 1703 tämän kaupungin, jossa saksan kieltä kuuluu puhutun enemmän kuin Viipurissa ja jonne oli palkattu erityinen saksalainen saarnamies.

Koska venäläisissä miehitysjoukoissa oli runsaasti sekä rintamaupseereita, insinöörejä, välskäreitä että muita toimihenkilöitä, joiden äidinkieli oli saksa, asukkaiden saksan taidolla oli tärkeä merkitys molemminpuolisessa lähestymisessä, vaikka ylikomendantti käyttikin virallisissa kirjelmissään maistraatille yksinomaan venäjää. Venäjän sotajoukon lukuisilla saksalaisilla oli myös sama uskonto kuin kaupunkilaisilla, ja tästä tuli aikana, jolloin yhteinen uskonto merkitsi paljon enemmän kuin nykyisin, uusi yhtymäkohta, koska venäläisten miehitysarmeijassa ei ollut luterilaisia pappeja ja saksalaisten oli turvauduttava kaupungin kirkonmiesten apuun.

Ennen kuin siirryn eräisiin näitä ja muita valtauksista johtuneita oloja valaiseviin tietoihin, voi olla aihetta vilkaista kaupungin väestön rakennetta miehitysaikana ja koettaa vastata kysymykseen, vaikuttiko se ja kuinka paljon heidän lukumääräänsä. Samalla tämä selonteko todistaa puolestaan oikeaksi edellä esitetyn väitteen, ettei heitä viety vankeuteen.

Viipurin asukkaista ei tosin ole mitään luetteloa ajalta, jolloin venäläiset marssivat kaupunkiin, mutta monien muiden asiakirjoissa esiintyvien tietojen perusteella voi kuitenkin muodostaa jokseenkin tarkan käsityksen sekä heidän lukumäärästään että heidän ammateistaan ja jakautumisestaan eri yhteiskuntakerroksiin ja korporaatioihin. Tässä ovat tärkeänä tukena hajamaininnat niistä, jotka asioiden uuden järjestyksen takia joutuivat lähtemään paikkakunnalta. Heihin kuuluvat ensi sijassa valtion koulujen opettajat, jotka olivat yleensä tulleet muualta ja jotka jonkin aikaa kaupungin antautumisen jälkeen muuttivat perheineen pois, koska eivät voineet enää luottaa elannon saamiseen täällä. Heidän elämänsä järjestyi sikäli varsin hyvin, että he pian saivat uuden kouluviran tai pastoraatin. Myös sotaväki katosi seudulta, koska se vietiin vankeuteen. Sotilaiden perheistä lieenee taas suurin osa siirretty pois jo ennen piiritystä siitä päätellen, että heistä on löydettävissä niin vähän jälkiä. Kaupungin aikaisemmasta papistosta ovat piirityksen jälkeen jäljellä erikoinen tuomiorovasti Petrus Carstenius, joka oli jo useita vuosia aikaisemmin erotettu virastaan ja kuoli 1712 sen jälkeen kun prikaatinkomentaja Tshernishev oli jo kesäkuussa 1710 määrännyt lehtori Magnus Alopaeuksen seurakunnan pastoriksi, edelleen kappalainen Sigfrid Sigfridi Brotherus, joka kuoli 1716, ja Siikaniemen pastori Anders Ahlgren, joka valloituksen jälkeen näyttää harjoittaneen jonkin aikaa kapakanpitoa ennen kuolemaansa 1714.

Hitaampia muutokset olivat siinä ryhmässä, joka vuoden 1718 luettelossa on merkitty otsikon siviilivirkamiehet alle. Heistä olen löytänyt seuraavat: tullitarkastaja Erich

Åkerman († kauppa- tai kollegiopormestarina 1737, joskaan ei silloin enää palveluksessa), tarkastaja Reinhold Boisman († ennen 1722), postitarkastaja Bengt Johan Wallerian († 1739), komissaari Jonas Dykander († lääninkomissaarina 1736), entisen kämnerin-oikeuden sekä samalla meritullioikeuden notaari Erich Barck († 1721), laskennon ja saksan kielen koulumestari Jacob Rampau († noin 1725), tullikirjuri Sigfrid Sandhem († 1723), Johan Strandman, Siikaniemen entinen urkuri, sen jälkeen jonkinlainen siviilivirkamies (kuolinvuosi tuntematon) ja lopuksi notaari Erich Brotterus († kihlakunnantuomarina eli Landrichterinä hevosen selästä pudottuaan).

Erittäin kiinnostavia ovat ne muutokset, joita kaupungin kauppias- ja käsityöläisyhdyskunnissa tähän aikaan tapahtui, ovathan niihin kuuluvat henkilöt, jotka pakostakin olivat muita asukkaita vakiintuneempia, väestöolojen parhaita kuvastajia. Raatimies- ja suurelta osalta myös pormestarikaarti oli kaikkina aikoina ollut lähtöisin porvariston riveistä, ja porvaristo edusti jo senkin vuoksi kunnallisesti konservatiivisempaa ainesta kuin pappis-, opettaja-, virkamies- ja sotilaskunta, jotka saivat jatkuvaa täydennystä muilta tahoilta ja muuttoliikkeen seurauksena eivätkä siksi samalla lailla kyenneet säilyttämään alkuperäistä tyyppiään ja perinteitään.

Ennen kuin ryhdytään selvittämään Viipurin porvariston koostumusta nyt kyseessä olevana aikana, lienee tarpeen esittää ensin seuraavat yleiset huomautukset sen synnystä ja kehityksestä.

Ne linnanpäälliköt ja maaherrat, jotka edellisinä vuosisatoina olivat toinen toisensa perästä saaneet läänin hallitsemisen tehtäväkseen, olivat lähes poikkeuksetta pitäneet seutua karkotuspaikkana ja oleskelua siellä niin epämiellyttävänä ja ikävänä, että he aina voidessaan olivat oleskelleet muualla. Nämä hallitsijat, jotka kaikki kuuluivat aatelistoon ja olivat usein sukua valtakunnan mahtavimpien kanssa, kokivat porvariston lisäksi niin vaativaksi ja vastahakoiseksi, että he senkin takia hakeutuivat mahdollisimman pian pois. Heitä tuli ja meni usein vuoden tai parin väliajoin eivätkä he jättäneet mainittavia jälkiä itsestään. He seurustelivat tosin porvariston kanssa ja olivat läsnä häissä ja muissa juhlatilaisuuksissa, mutta yhteiskunnallinen ero oli liian suuri ja oleskelu useimmissa tapauksissa liian lyhyt, jotta läheisempää kanssakäymistä olisi syntynyt. Kaikkein harvinaisinta oli, että heidän jälkeläisensä olisivat asettuneet tänne ja tuoneet avioliitoilla porvaristytöjen kanssa, ja päinvastoin, uusia aineksia väestön runkoon.

Hieman toisenlainen tilanne oli päälliköiden alaisten, kuten linnanvoutien ja linnansihteerien, joita joskus nimitettiin myös käskynhaltijoiksi, ja muiden siviilivirkamiesten kohdalla. Vaikka heidät joskus luettiin aateliin tai heidät oli muodollisesti korotettu aatelissäättyyn, useat heistä sukulaistuivat tytärtensä ja poikiensa avioliittojen kautta monien porvarisperheiden kanssa. Niinpä alikäskynhaltija Henrich Jönssonin, josta poikansa Jöns Henrichssonin kautta tuli aatellisen Teetgrenin suvun kantaisä, yksi tytär oli 1600-luvulla mennyt naimisiin raatimies, sittemmin pormestari Hans Schmedemanin kanssa, toinen taas maineikkaan kauppiaan ja pormestarin Joh. Cröellin kanssa, hänkin myöhemmin aateloitu jne. Linnanvouti Peder Hemmingsson, hänkin 1600-luvun alkupuoliskolta, oli itse nainut erään kauppiaantytären ja sukulaistui lastensa avioliittojen kautta mm. Teschen ja Zittingin porvarisukujen kanssa.

Sama koski useita hiippakunnan korkeimpia hengellisiä johtajia, esimerkiksi Paavali Juustenia, joka itse oli kotoisin Viipurista, Henrik Carsteniusta, Petrus Bjuggia ja muita, jotka toisaalta naimalla porvaristytärtä tai leskiä, toisaalta lastensa avioliittojen kautta sukulaistuivat kaupungin porvariperheiden kanssa. Tarvitsee tuskin lisätä, että näin tapahtui vielä useammin kaupungin muiden pappien kohdalla, sen enempiä kuin sitäkään, että monet upseerit ja siviilivirkamiehet etsivät vaimonsa samalta taholta.

Mutta vaikka säätykierto siten tasaisesti ja katkeamatta jatkui ja vaikka porvaristo muuttoliikkeen kautta sai jatkuvasti täydennystä, sen yleisluonne ei kuitenkaan muuttunut. Ahtaat, lakien ja tapojen tarkkaan viitoittamat rajat, joiden puitteissa sen liike-elämä liikkui, eivät sallineet omaa aloitteellisuutta, joka olisi voinut vaikuttaa nuorentavasti vanhoihin muotoihin. Saksaan ja Hollantiin tehdyillä liikematkoilla ei sen vuoksi myöskään ollut sanottavaa vaikutusta sen katsomustapaan. Alusta asti puutteellisen sivistyksen täydentäminen lukemalla ei myöskään tullut juuri kysymykseen, koska kirjat hengellisiä teoksia lukuun ottamatta olivat hyvin harvinaisia. Joidenkin kaupankäynnin käsikirjojen lisäksi en ole löytänyt porvariston kuolinpesien perukirjoissa muita teoksia kuin erikielisiä virsikirjoja, raamattuja ja postilloja.

Tässä mainitut seikat vahvistivat sinänsä tiettyä elämäntapaamisen vanhoillisuutta, ja sitä ylläpitivät muut syyt, joista on mainittava varsinkin 1600-luvulla vallinnut tapa, melkein sääntö, että pojat valitsivat isänsä ammatin, sekä ne sukulaisuussiteet, jotka yhdistivät melkein kaikki kaupungin kauppiaisperheet toisiinsa. Niinpä Viipurissa oli monia sukuja, joiden kaikki jäsenet harvoja poikkeuksia lukuun ottamatta omistautuivat kauppiaan ammatille. Jatkuvuus oli niin leimallista, että usein jopa samat etunimet kulkivat perintönä sukupolvesta toiseen, seikka joka huomattavasti vaikeuttaa kunnollisten sukutaulujen laatimista.

Tämä yhdenmukaisuus ei estänyt kuitenkaan riitoja ja eripuraisuutta, joista Viipurin porvaristo oli tunnettu edellisellä vuosisadalla ja jotka usein jakoivat sen selvärajaisiin ryhmittymiin. Näitä osittain kansallistunteeseen perustuvia kiistoja edistivät juuri sukulaisuussiteet, joihin liittyi ikuisia ja mutkikkaita, joskus vuosikymmeniä kestäviä perintö- ja muita omaisuuden jakoa koskevia juttuja. Eräässä asiassa porvaristo oli kuitenkin sekä periaatteesta että välttämättömyyden pakosta yksimielinen, yhteisten kauppaetujensa valvomisessa ja niihin tähtäävien erioikeuksien suojelemisessa. Nämä pyrkimykset valtasivat niin täysin sen kiinnostuksen, ettei muihin yleisiin kysymyksiin riittänyt juuri huomiota. Samat kauppa- ja privilegioedut määrasivät myös venäläisten miehitettyä kaupungin porvariston toimintatavan.

Venäläisten marssiessa kaupunkiin elossa oli vain yksi pormestari, Hans Brotterus, joka kuitenkin jo saman vuoden syyskuussa kuoli. Hänen tilalleen pormestariksi nimitettiin, luultavasti muuta kollegiota kuulematta, raatimies Jonas Lippius, mies joka aikaisempana virka-aikanaan oli syyllistynyt monenlaiseen hutilointiin. Vuosikymmentä myöhemmin nimitettiin lisäksi toinen pormestari, tullitarkastaja Erich Åkerman. Entinen kaupunginsihteeri Herman Öman eli koko väliaikaishaudan ja kuoli vauraana raatimiehenä 1743. Aikaisempi raatimieskunta oli sen sijaan vähitellen hupennut niin, että jäljellä olivat 1718 vain 62-vuotias Hans Tesche ja 75-vuotias Jost v. Borgen, sen jälkeen kun vielä iäkkäämpi Petter Timmerman, vaikka olikin raatimies ruotsalaisaikana, oli luultavasti vanhuudenheikkouden takia vetäytynyt yksityiselämään. Vasta 1721 lukumäärää on täydennetty J. Dykanderilla, Jochim Nahtilla ja Reinhold Boismanilla.

Nykyään lienee mahdotonta tarkkaan ratkaista, olivatko jotkut ja ketkä porvariston jäsenet katsoneet järkeväksi lähteä ennen piiritystä kaupungista etsimään turvaa ja toimeentuloa muilta seuduilta. Varsin luultavaa kuitenkin on, ettei heitä ollut kovin paljon ja etteivät he kuuluneet varakkaampaan luokkaan. Sillä kun kutsu valiokuntavaltioapäiville pari kuukautta ennen piirityksen alkua saapui Viipuriin, maaherra Lybecker kirjoitti hallitukselle, ettei tällaisia edustajia voitu ottaa lukuun, koska maistraatti halusi näinä vaarallisina aikoina pysyä kotona turvaamassa omaisuuttaan. Tästä voitaneen päätellä, etteivät myöskään muut porvarit olleet halukkaita lähtemään kaupungista. Antautumisen jälkeen olisi taas ollut hyvin hankala päästä pois, koska sotilaspäälystö oli järjestänyt tiukan vartiointin, johon myös porvarien itsensä oli

osallistuttava. Ympäröivälle maaseudulle tai Pietariin tehtäville matkoille asetettiin niin ankarat takuut, ettei juuri kukaan olisi niiden takia ottanut riskiä, vaikka olisi tahtonutkin, jäädä pysyvästi sille tielle. Pahinhan oli jo tapahtunut, joten pako olisi tuskin tuottanut minkäänlaisia etuja, mutta kylläkin paljon vahinkoa.

Sen vuoksi on otaksuttava, että edellä mainittu, viranomaisten määräyksestä 1718 tehty asukasluettelo sisältää likipitään kaikki vuoden 1710 kiinteät asukkaat lukuun ottamatta väliaikana kuolleita, joita varsinkin viimeksi mainittuna vuonna oli poikkeuksellisen paljon sekä silloisen suuren yleisen sairastavuuden että piirityksen aiheuttaman puutteen ja järkytyksen johdosta.

Asukkaiden kokonaismäärä 1718 oli 1420, jota ei voi pitää alhaisena, koska asukasluku lähimpien piiritystä edeltäneiden vuosikymmenten aikana oli jatkuvasti alentunut ja koska siihen saakka tehdyt laskelmat edeltävien hyvinvointikausien väkiluvusta ovat ilmeisesti liian korkeita.^[10] Erityisesti varsinaisen porvariston määrä oli 1600-luvun viimeisinä vuosikymmeninä vähitellen pienentynyt syistä, jotka eivät voi olla missään yhteydessä venäläisten hyökkäyksen kanssa; ilmaisu "heikko" tai "heikentynyt" porvaristo on tyypillinen sanonta, jonka tapaa monissa asiakirjoissa kauan ennen kuin mitään sotaa oli harkittukaan. Selvityksen tekeminen Viipurin väestön vähittäisestä alenemisesta mainittuna aikana jää kuitenkin tämän tutkielman puitteiden ulkopuolelle. Varsinaisen aiheen kannalta voi sen sijaan olla paikallaan viitata siihen, miten jotkut mahtavimmat kauppiassuvut, vaikka ne ovat koettaneetkin säilyttää ja mahdollisuuksien mukaan myös säilyttäneet jatkuvuutensa, ovat vähitellen harvenneet ja heikentyneet, niin että niitä Venäjän vallan alkamisen aikoihin edusti vain jokunen miespuolinen perillinen, jokunen leski tai joukko tyttöjä, joista avioliiton kautta oli tullut välikappaleita toisten, usein heille ennestään sukua olevien perheiden vahvistamiseksi tai yhdyslenkkejä vanhojen ja esiin pyrkivien uusien sukujen välillä. Selvyyden vuoksi otetaan lähtökohdaksi vuoden 1718 asukasluettelo, jonka yhteydessä on kuitenkin välillä tarpeen luoda selitykseksi silmäys myös seuraaviin vuosikymmeniin.

Tesche, Täske. Tästä jo 1600-luvulla kaupungissa hyvin levinneestä suvusta mainitaan seuraavat henkilöt:

Raatimies Hans Tesche (62 vuotta), poika Lorentz (17), tytär Geschen (15). Hindrich Tesche (54), vaimo Margreta Sutthoff (44), tytär Anna Greta (21), poika Johan Hindrich (16), Petter (8). Geschen Tesche (20), naimissa Niclas Jaenischin kanssa. Geschen Tesche (69), Johan v. Borgenin leski. Joh. Teschen leski Maria Sutthoff (45). Maria Tesche (21), naimisissa kappalainen Samuel Alopaeuksen kanssa. Elisabeth Tesche (28), rovasti Alopaeuksen leski.

V. Borgen. Tämäkin suku oli varsin levinnyt 1600-luvulla.

Raatimies Jost v. Borgen (75), tytär Anna (26). Johan v. Borgen (41), vaimo Cath. Schauer (18). Joh. V. Borgenin leski Geschen Tesche (69), tyttäret Geschen (47), Margaretha (39). Anna v. Borgen, kauppias Erland Jeremien leski.

Timmerman. Tämä suku, josta olen löytänyt ensimmäisen maininnan 1630-luvulla ja joka oli avioliiton kautta sukua Teschen ja Sutthoffin perheille, ei ollut koskaan kovin monilukuinen. Luettelossa on mukana vain Petter Timmerman (76), jolle ei mainita yhtään lasta. Suku kuului siis niihin sukuihin, jotka jo Venäjän vallan ajan alussa katosivat näyttämöltä.

Schmidt. Kuului kaupungin levinneimpiin edellisellä vuosisadalla ja teki runsaasti versoja pitkälle 1700-luvulle, vaikka on vaikea ratkaista, olivatko kaikki tämän nimiset henkilöt sukua toisilleen. Luettelossa mainitaan seuraavat: Kauppias Hans Schmidt (45), vaimo Margaretha Ruuth (30), pojat Hans Hindrich (6), Petter (3 viikkoa), tyttäret Margreta Elisabeth (4 ½), Maria (1 ½). Cath. Schmidt, Hindr. Sutthoffin leski (50).

Morten Schmidtin leski Elis. Priem (40), tyttäret Margreta (17), Anna Elisabeth (13), Helena Christina (4), pojat Anton (16), Hindrich (15). Lischen Schmidt, räätäli Anders Noormanin vaimo (41).

Boisman. Levinneimpiä sukuja Viipurissa 1600-luvulla, mutta ei varakas. Seuraavat sukuun kuuluvat henkilöt mainitaan luettelossa:

Reinholt Boisman (43), vaimo Christina Priem (37), poika Anthon (12), Carl Gustaf (11), Reinholt (3), tyttäret Anna Christina (8), Grettisken (7). Raatimies Boismanin leski Cath. Frese (41), tyttäret Christina (16), Helena (15), Margreta (13), poika Jochim (11). Reinholt Boisman, tarkastaja (54), vaimo Elis. Lindgreen (64).

Dannenberg, Danberg. Myös varsin levinnyt ja arvostettu edeltävänä aikana ja yksi niistä, jotka venäläisaikana saivat osakseen suurta arvonantoa. Luettelossa on mainittu seuraavat:

Hindrich Dannenberg (48), vaimo Cath. Ruuth (49), poika Hindrich (18), Johan (13), Petter (11), tytär Anna Cath. (15). Kauppias Christ. Didr. Bartramin vaimo Margreta Danberg (18), tämän sisar Maria Danberg (10). Jacob Dannenberg (22), sisar Christina (18), veli Hindrich (14). Kannunvalaja Fritschen vaimo Anna Dannenberg (36).

Ruuth. Tämä suku, 1600-luvun mahtavimpia, varakkaimpia ja samalla monilukuisimpia, aatelisverta suonissaan ja ehkä siksi hyvin ylpeä ja kopea, kuului niihin, jotka jo ennen antautumista olivat huomattavasti heikentyneet. Sillä ei 1718 eikä sen jälkeen ole osoitettu yhtään miespuolista jälkeläistä Viipurissa, mutta kylläkin useita naispuolisia kuten kauppiaiden vaimoja eri nimillä. Heitä ovat seuraavat:

Carla Ruuth, edellä mainittu, Henrich Dannenbergin vaimo. Maria Ruuth (19), kauppias Niklas Johan Gräänin vaimo. Margar. Ruuth (30), Hans Schmidtin vaimo, myös edellä mainittu. Sitä paitsi on lisättävä vielä yksi, jota ei mainita tässä luettelossa, Christina Ruuth, Christ. Gabrielsonin vaimo.

Frese, Freese. Tämä suku ei jäänyt Ruutheista paljon jälkeen arvostuksessa ja varakkuudessa 1600-luvulla ja jakoi sen kohtalon katoamalla näyttämöltä Viipurissa ennen Venäjän kauden alkamista, olivatpa sen miehiset jälkeläiset sitten vähitellen kuolleet sukupuuttoon tai etsineet toimeentulonsa muilta seuduilta. Jälkimmäisistä on mainittava runoilija Jakob Frese, Jochim Freesen poika Viipurissa.

Sen sijaan löytyvät seuraavat tämännimiset vaimot ja Frese-suvun lesket 1700-luvun toiselta ja kolmannelta vuosikymmeneltä.

Cath. Frese (35), runoilijan sisar ja kauppias Hindr. Saehlsin vaimo. Sigrig Frese (41), samoin runoilijan sisar, Jochim Sutthoff Jochimssonin vaimo. Elisabeth Frese (34), naimisissa Philip Sesemannin kanssa. Cath. Frese (41), raatimies Boismanin leski. Maria Frese (30), David Sesemannin leski. Herman Fresen leski Maria Lagbohm ja tyttäret Maria (22) ja Anna (20). Barbara Frese, samoin runoilijan sisar, meni 1730 naimisiin kappalainen Ureniuksen kanssa Muolaassa.

Sutthoff. Tätä nimeä löytyy useita kappaleita edelliseltä vuosisadalta, mutta suvun varsinainen kukoistuskauti lienee kuitenkin ollut Venäjän hallinnon aikaan, jolloin se erityisesti liittyy niihin, jotka olivat yhdyssiteenä vanhan ja uuden ajan välillä. Vuonna 1718 ja seuraavana vuosikymmenenä sillä oli seuraavat edustajat Viipurissa:

Margreta Sutthoff (44), Hindrich Teschen vaimo. Jochim Sutthoff Hansson (45), vaimo Anna Öman (36), tyttäret Hedvich (17), Anna Maria (12), Geschen (4), Stina (3), pojat Jochim Johan (14), Petter (11), Herman (6). Jochim Sutthoff Jochimsson (46), vaimo Sigrig Frese (41), poika Jochim (21), tyttäret Margreta (23), Sigrig (14), Barbara (11), Helena (10), Anna (3). Maria Sutthoff (45), Johan Teschen leski. Hindrich Sutthoffin leski Cath. Smidt (50), poika Hans Hindrich (16), tytär Cath. (17), Maria (13).

Sesemann. Tämä suku, joka ei esiinny Viipurissa aikaisemmin kuin 1600-luvun myöhemmillä vuosikymmenillä, oli hyvin levinnyt ja arvostettu seuraavalla vuosisadalla. Venäjän vallan alussa sillä oli täällä seuraavat edustajat:

Philip Seseman (37), vaimo Elisabeth Frese (34), poika Hans David (7), tyttäret Anna (14), Elisabeth (11), Maja Stina (9), Catharina (4), Margreta (2). Elisabeth Sesemann (30), naimisissa Hans Wegenerin kanssa. David Sesemannin leski Maria Frese (30), poika Hans David (6), tytär Anna Maria (8).

Dobbien, Dobbin. Tämä perhe muutti tänne Nevanlinnasta kaupungin luovutuksen jälkeen, vaikka onkin luultavaa, että joitakin sen jäseniä oli myös ennestään asunut täällä. Olen löytänyt seuraavat vuoden 1718 luettelosta:

Carl Dobbien (56), poika Gustaf (10), tytär Carin (30). Berendt Dobbinin leski Maria Schach (43), poika Hans Hindrich (13), Simon Daniel (12), Johan (7). Cath. Dobbien (30), kultaseppä Sven Fabritiuksen vaimo.

Hertz. Tästä suvusta olen löytänyt pari jäsentä jo 1600-luvun alkupuoliskolta, mutta suku tuli kuitenkin merkittävämmäksi vasta myöhemmin, ei vähiten sen tytärten solmimien avioliittojen kautta. Edellä mainitussa luettelossa esiintyvät seuraavat tämännimiset:

Hedvich Elis. Hertz (38), naimisissa Olof Stocksjön kanssa. Sara Hertz (50), Nevanlinnan pormestarin Ladon leski. Barthold Hertzin leski Elis. Bjugge (63). Siviilivirkamies Lorentz Rugerödhin leski Gertrud Juliana Hertz (30). Apteekkari Brandesin leski Agneta Hertz (33).

Stråhlman, Strålman, Strohlman jne. Tällä vanhalla viipurilaissuvulla oli niin 1600- kuin 1700-luvulla suuri joukko jäseniä Viipurissa, enimmäkseen porvarissäätyyn, mutta myös sotilas- ja pappissäätyyn kuuluvia. Vuoden 1718 luettelossa mainitaan kuitenkin vain seuraavat:

Hindrich Strohlman (45), vaimo Margreta Schwint (35), pojat Didrich (10), Hindrich (7), Hans (5), tyttäret Catharina (9), Annika (1). Margreta Strohlman (40), Jöns Schwintin vaimo.

Haveman. Tämän suvun viipurilaisen haaran kantaisä näyttää olleen Henrich Haveman, joka jo 1660-luvulla oli porvari täällä ja harjoitti aikaan nähden varsin laajamittaista liiketoimintaa. Kuollut jo ennen venäläisten miehitystä kaupapormestarina. Naimisissa Anna Mumsen kanssa, joka kuului varakkaaseen, ennen venäläisten murtautumista Viipuriin miesten puolelta sukupuuttoon kuolleeseen sukuun. Hänen lapsensa ja jälkeläisensä tulivat vähitellen sukulaisuussuhteeseen kaupungin melkein kaikkien merkittävien perheiden kuten Sesemannien, Thesleffien, Priemien, v. Borgenien, Sutthoffien ym. kanssa. Luettelossa ilmoitetaan vain:

Hendrich Haveman (48), vaimo Anna Priem (40), poika Hendrich (19), Anthon (15), tyttäret Catharina (9), Christina (7), Margaretha (4), Helena (2).

Priem, Preen, Prehn. Tämä suku esiintyy kaupungissa jo 1600-luvun alkupuoliskolla. Sen kuuluisin edustaja tällä vuosisadalla lienee ollut Anthoni Priem, naimisissa erään Ruuthin lesken kanssa, jonka kolme tytärtä, kaikki mukana luettelossa, olivat silloin naimisissa: Christina (37) Reinholt Boismanin kanssa, Anna (40) Hendrich Havemanin kanssa, Elisabeth (40) Märten Schmidtin leski. Pojista Johanista ja Anthonista, täysi-ikäisiä ennen vuotta 1707, jolloin isä oli jo kuollut, mainitaan edellinen Viipurissa 1720-luvulla.

Hunnius. Tästä suvusta, joka oli lähtöisin Detleff Hunniuksesta, kotoisin Lyypekestä ja Viipurin tuomiokirkon urkuri 1630-luvulta alkaen, mainitaan luettelossa: Elisabeth Hunnia (30), Jörgen Nahtin vaimo. Johan Hunniuksen leski Elis. Saehls. Anna Hunnia (31), kauppias Fromin leski.

Weckroth. Tämä suku, joka myöhemmin 1700-luvulla kohosi hyvin merkittäväksi, ei kuulu Viipurin vanhimpiin. Luettelossa ovat mukana vain: Kruununvouti Weckrothin leski Herkepaea (34) ja poika Johan (9), joka onnistui kokoamaan aikaan nähden suuren omaisuuden ja jonka kaikki tyttäret solmivat erittäin hyvät avioliitot.

Jaenisch, Jänisch. Tämäkin suku, jota ei tavata ennen venäläisten miehitystä, kuuluu 1700-luvulle, jolloin se laajeni huomattavasti ja saavutti merkittävän aseman. Luettelossa mainitaan: Gottfrid Jänisch (70), tytär Anna Catharina (24). Niclas Jänisch (32), vaimo Geschen Tesche (20), poika Johan Gottfrid (3/4).

Kaikkiaan luettelossa mainitaan 35 kauppiasta ja 21 kauppiaan leskeä kukin perheineen sekä 71 käsityöläismestaria, joiden joukossa 2 kultaseppää, 1 kelloseppä, 11 räätäliä, 9 suutaria, 1 kupariseppä, 1 kannunvalaja, 2 vyöntekijää, 4 käsineentekijää, 3 puuseppää, 1 harjantekijä, 2 lasimestaria, 3 satulantekijää, 8 muurarimestaria, 8 seppää, 6 pellavankutojaa, 2 tynnyrintekijää, 1 mallastaja, 2 teurastajaa, 4 kirvesmiestä. Useilla käsityöläisillä oli puhtaasti suomalainen nimi. Niinpä 1 muurarimestari oli Waitinen ja kolme muuta Lavonen, 1 puuseppä Jurvain, 1 seppä Taskinen, toinen Outinen jne. Useimmat käsityöläiset lienevät kuitenkin olleet alkuperältään saksalaisia tai ruotsalaisia kuten Fabritius, Dammert, Alberti, Noorman, Berg, Sidensnör, Richter, Forsberg, Holmström, Horna, Hagmeyer, Reiting, Teubell, Tiergarten jne.

Nämä tiedot eräistä kaupungin porvareista 1700-luvun toisella kymmenellä riittävät todistamaan joitakin edellä esitetyistä väittämistä ja ettei siirtyminen Venäjän vallan alaisuuteen aiheuttanut väestön ylemmissä kerroksissa välitöntä syvälle käyvää muutosta. Tosin yksittäisissä 1720-luvun asiakirjoissa kerrotaan, että venäläisiä urakoitsijoita ja kauppiaita oli jo silloin saapunut kaupunkiin ja aiheuttanut erilaisia ikävyyksiä alkuperäisille porvareille, mutta nyt kyseessä olevana ajankohtana he eivät olleet vielä missään määrättyssä suhteessa kuntaan, eikä heillä myöhemminkään, jolloin he olivat niin sanoen saaneet kansalaisoikeuden kaupungissa, ollut juuri minkäänlaista vaikutusta vanhojen perheiden kokoonpanoon. Ja vaikka kaupungin puhtaasti venäläisten siviiliasukkaiden määrä tasaisesti kasvoi, mistä tarkkoja tietoja ei ole, asetti heidän vähäinen sivistystasonsa, erilainen uskontonsa ja venäläisen keskiluokan merkillinen kyvyttömyys säilyttää useampia sukupolvia sitä arvovaltaa, jonka he mahdollisesti olivat saavuttaneet, voittamattomia esteitä muiden kansallisuuksien edes osittaiselle sulautumiselle venäläiseen porvariluokkaan.

Sen sijaan kaupungin asukkaat olivat heti valtauksen jälkeen varsin vilkkaassa ja ystävällisessä kosketuksessa venäläisten joukkojen^[1], varsinkin saksaa puhuvan päällystön kanssa. Jo ensimmäisinä vuosina on ristiäisissä merkitty kummeiksi samalla kertaa sekä viipurilaisia että Venäjän armeijaan kuuluvia henkilöitä, asiantila josta myöhemmin tuli aivan tavallinen, ja jo niin varhain kuin syyskuussa 1710 vietettiin ensimmäiset häät venäläis-saksalaisen upseerin ja erään kauppiaantytären välillä. Seuraavilta vuosilta voidaan esittää monia vastaavia tapauksia, ja määrä olisi varmasti ollut suurempi, jos kaupungissa olisi ollut enemmän nuoria, vielä kihlaamattomia naisia. Ajalle ominaista on myös, että lähimpinä miehityksen jälkeisinä vuosina saatettiin kreikkalaiskatolisen isän ja luterilaisen äidin lapsi, vaikka venäläinen pappi oli vihkinyt heidät, kastaa vastalauseitta jälkimmäisen uskontoon. Yleensä tällaiset avioliitot olivat kuitenkin hyvin harvinaisia, eikä myöskään kääntymisestä kreikkalaiseen uskoon ole asiakirjoissa kuin yksittäisiä mainintoja.

Ne liikesuhteet, joita porvaristo toisaalta pakollisesti majoituksen johdosta, toisaalta vapaaehtoisesti alusta saakka solmi miehitysjoukkojen kanssa, olivat toinen syy keskinäiseen lähentymiseen ja tutustumiseen. Kun entiset tulolähteet olivat ehtyneet, oli etsittävä uusia, ja yritteliäimmät onnistuivat tässä yllättävän hyvin. Porvaristo toimitti

joukoille monia niiden ylläpidokseen tarvitsemia tavaroita, ja tässä oli aina vaivattomalla ja tuottavalla viinan, oluen ja tupakan myynnillä huomattava sijansa. Päihdejuomien anniskelu oli jo kuukausien, ettei sanoisi viikkojen kuluttua täydessä käynnissä.^[12] Oikeuksien vuokraaja jakoi ne 3 - 5 ruplan kuukausiarennista eri käsiin, niin että joka puolelle syntyi ennen pitkää kapakoita, joiden määrä entisestään lisääntyi kun kaikki asukkaat muutaman vuoden kuluttua saivat tiettyä maksua vastaan luvan myydä olutta, simaa ja viinaa omissa taloissaan. Mutta nämä taloudelliset suhteet johtivat myös kaupungin kauppiaiden Pietarin-matkoihin, jotka avarsivat heidän tietämystään venäläisestä elämästä ja opettivat heille helpoimmat oikotiet etujen ja voittojen saavuttamiseen. Luultavasti porvaristo hankki myös varsin nopeasti välttävän venäjän taidon, ja todistettavasti ainakin jotkut osasivat kieltä niin hyvin, että pystyivät toimimaan tulkkeina neuvotteluissa sekä prikaatinkomentajan että venäläisen virkavallan kanssa Pietarissa.

Kaikki valta oli melkein koko tässä kuvatus ajan keskitetty ylikomendantin käsiin, ja hänen valtuutensa olivat sitäkin suuremmat, koska kaupungissa ei ollut siviilituomioistuinta. Ei nimittäin näytä olevan epäilystäkään siitä, ettei raastuvanoikeus tuomiovaltaa käyttävänä laitoksena toiminut. Tältä ajanjaksolta eivät puutu ainoastaan kaikki tuomiokirjat, vaan, mikä on kysymyksen kannalta vielä valaisevampaa, en ole sitkeästä etsimisestä huolimatta löytänyt yhtään sen nimissä julistettua päätöstä tai edes minkäänlaista oikeudelle jätettyä kirjelmää sen enempää in extenso kuin referaattinakaan minkään myöhemmän oikeudenkäynnin asiakirjojen joukosta, kun sen sijaan Ruotsin-ajan viimeisinä vuosina langetetut tuomiot ja silloin jätetyt kirjelmät on 1720-luvulta alkaen usein liitetty oikeudenkäyntiasiakirjoihin. Vaikka raastuvanoikeuden pöytäkirjoja kuitenkin on olemassa jo maaliskuun 11. päivästä 1721, siis ajalta jolloin rauhaa ei ollut vielä solmittu eikä kaupunkia muodollisesti luovutettu Venäjälle, tämä ei kumoa edellä sanotun oikeellisuutta. Sillä Venäjän tsaari piti tuolloin ja jo useita vuosia aikaisemmin tätä maankolkkaa ikiajoiksi valtakuntaansa liitettyä ja oli siksi ryhtynyt toimiin aikaisemman statuksen palauttamiseksi vanhan käytännön mukaisesti. Sitä paitsi useimmat mainituissa pöytäkirjoissa esiintyvät asiat ovat sellaisia, jotka yleensä luetaan maistraatin tai poliisin toimialaan kuuluviksi.

Mutta jos kaupungin venäläinen hallinto katsoi voivansa tulla toimeen ilman raastuvanoikeutta tuomioistuimena, se tarvitsi kuitenkin alusta saakka sen jatkuvaa apua maistraattina. Sillä oli oltava rinnallaan kotimainen kunnanviranomais, joka voi tarvittaessa kutsua väestön koolle, antaa tarpeellisia ilmoituksia, saattaa tietoon sen määräykset, huolehtia kuulutusten lukemisesta kirkossa, olla sanalla sanoen yhdyslenkkinä sen ja kaupungin asukkaiden välillä. Siksi ei ollut ihme, että venäläishallinto niin varhain valitsi uuden pormestarin kahden kuolleen tilalle ja huolehti siitä, ettei myöskään raatimieskunta päässyt kokonaan kuolemaan.

Luotettavien lähteiden puuttuessa on mahdotonta selvittää ykstyiskohtaisesti maistraatin tehtäviä ja toimia ensimmäisinä miehitysvuosina. Hieman myöhempää aikaa koskevista maininnoista käy kuitenkin jokseenkin varmasti ilmi, että ne ovat olleet yllä mainittujen kaltaisia. Juuri maistraatti pani esimerkiksi toimeen vuoden 1718 väestönlaskennan ja laati samana vuonna edellä siteeratun muistion kaupungin Ruotsin vallan aikaisista oloista, ja vuodesta 1721 alkaen sen toiminnasta on pöytäkirjoissa monia esitetyn olettamuksen todistavia tietoja. Sitä vastoin näyttää olevan enemmän kuin epäilyttävää, että venäläinen hallinto, kuten eräässä maistraatin kirjeessä oikeuskollegiolle 1743 ilmoitetaan, olisi heti "kaupungin luovutuksen" jälkeen noudattanut toiminnassaan entisiä privilegioita. Tästä kuitenkin enemmän tuonnempana. Ainakin yhtenä, joskin vähäisenä todisteena siitä, ettei entisiä oikeuskäytäntöjä edes

ensimmäisinä miehitysvuosina ollut kokonaan kumottu, on kuitenkin mainittava, että kultaseppien ammattikunta, kuten todennäköisesti kaupungin muutkin ammattikunnat, otti oppipoikia samoin muodoin ja ehdoin kuin ruotsalaisaikana, ainoana erona etteivät pormestari ja raati olleet läsnä kisällinkirjoja annettaessa.^[13]

Kahden niin tärkeän asiakirjan kuin väestöluettelon ja maistraatin muistion olemassaolo vuodelta 1718 viittaa siihen, että venäläiset viranomaiset olivat suunnilleen tähän aikaan ryhtyneet järjestämään lopullisesti tämän maankolkan asioita. Mutta on eräs vieläkin merkittävämpi asiakirja, joka kiistatta vahvistaa tämän asian: senaatin 26. kesäkuuta 1919 Viipurin silloiselle ylikomendantille Ivan Shuvaloville laatima ohjesääntö, jota hänen oli Viipurin provinssin hallinnassa noudatettava. Tämä ohjesääntö on hieman puutteellisena saksannoksena liitetty asiakirjoihin Viipurin maistraatin ja silloisen komendantin Isakovin välisessä riitajutussa, jota Viron ja Liivinmaan oikeusasiain oikeuskollegio käsitteli vuosina 1743 ja 1744.^[14]

On helppo havaita, että niin laaja-alainen ja pikkutarkka kuin tämä ohjesääntö monissa kohdissa onkin, se on luonteeltaan varsin yleisluontoinen ja vaikuttaa siksi jonkin aikaisemmin käytetyn mallin mukaan laaditulta. Otaksumaa tukee, ettei Viipurin ja Viipurin läänin erikoisoloja käsitellä juuri lainkaan. Siitä huolimatta se eräine sanamuotoineen ja varsinkin niistä myöhemmin ohjesäännössä annettuine tulkintoineen antaa oman lisänsä tietämykseen Viipurin nk. privilegioista ja Venäjän viranomaisten suhteesta tähän epäselvään ja mutkikkaaseen kysymykseen.

Mitään virallista lupausta siitä, että Viipuri saisi säilyttää Ruotsin vallan aikana saavutetut privilegionsa, ei luovutuksen jälkeen ollut annettu. Siitä huolimatta löydämme ohjesäännön 13. pykälästä selvän, joskin hieman häilyvän muistutuksen Suvaloville, että kaikkia provinssin asukkaita, aatelisia ja aatelittomia, kauppiaita, hengellisiä ja muita oli kohdeltava valtakunnan säädösten ja asetusten sekä "heille suotujen erioikeuksien" mukaan. Tämä osoittanee, että senaatti ohjesääntöä laatiessaan oli siinä uskossa, että provinssin asukkaille oli myönnetty jonkinlaisia erioikeuksia, vaikkei se ilmoitakaan, eikä varmasti voinutkaan ilmoittaa, mitä nämä olivat. Kun Uudenkaupungin rauha sitten parin vuoden kuluttua solmittiin, kysymystä ei muotoiltu sen tarkemmin, päinvastoin rauhansopimuskirjassa ei ole jälkeäkään siitä, että Viipurin asukkaille olisi taattu joitakin erioikeuksia, kun siinä sen sijaan nimenomaan sanotaan, että Viron, Liivinmaan ja Saarenmaan "kaupunkien, maistraattien, kiltojen ja ammattikuntien privilegit, tavat ja oikeudet, jotka niillä on Ruotsin vallan aikana ollut, tulee pysyvästi ja järkkymättä säilyttää, pitää voimassa ja turvata".

Tsaari Pietari oli kuitenkin jo ennen rauhan solmimista julistanut tahtonsa olevan, että "tässä kaupungissa oli saatava aikaan sama hyvä järjestys kuin entisaikoina".^[15] Näiden sanojen käsittäminen niin, että niillä tarkoitettiin entisen yhteiskuntamuodon palauttamista kaikkine seuraamuksineen, oli sitäkin luonnollisempaa, koska tällainen tulkinta oli kaupungin etujen mukainen. Monissa toimissa, joihin oli jo ryhdytty tai jotka olivat vireillä, olikin sovellettu vanhoja määräyksiä. Porvaristo ei ymmärrettävästi uskaltanut yhä kovin epävakaisissa oloissa pyytää heti niiden muodollista vahvistamista, mutta varmaa on, ettei se myöskään luopunut toivosta tällaisen vahvistuksen saamisesta. Toistaiseksi tyydyttiin pelastamaan tapaus tapaukselta, mitä pelastettavissa oli, ja pyrkiä myöhemmin yleisen vahvistuksen saamiseen kaikille entisille oikeuksille. Vasta 1731, jonkin aikaa keisarinna Annan valtaistuimelle nousun jälkeen, uskallettiin kosketella itse periaatekysymystä, joskin menestyksettä. Erään kaupungin ryhmittymän pormestari Reineckea vastaan 1730-luvulla esittämien syytösten joukossa oli nimittäin myös se, että hän oli yrittänyt uskotella kaupungin saavan pian vahvistuksen vanhoille ja myös uusille privilegioille, mutta jättänyt kuitenkin perustelut senaatille vasta 23. heinäkuuta

1731 eikä ollut kymmeneen kuukauteen saanut mitään aikaan. Myöhemmät samansuuntaiset yritykset keisarinna Annan hallituskaudella eivät johtaneet sen parempiin tuloksiin, vaikka lupauksia ei lienekään säästely. Vasta keisarinna Elisabet vahvisti muodollisesti erioikeudet 27. lokakuuta 1742.^[16]

Vaikka muodollinen dokumentti, joka olisi juhlallisesti vahvistanut vanhat oikeudet, puuttuikin, se ei merkinnyt edes venäläisten viranomaisten ja vielä vähemmän kaupungin maistraatin mielestä, että Viipuri olisi liitetty Venäjän valtakuntaan ilman mitään erioikeuksia ja rinnastettu venäläisiin "kansalliskaupunkeihin".^[17] Kiista, joka 1741 syntyi ja sen jälkeen jatkui komendantti Isakovin ja maistraatin välillä, on tässä suhteessa hyvin valaiseva eikä sitä sovi jättää tässä mainitsematta, koska se mitä läheisimmin liittyy Suvalovin ohjesääntöön ja privilegiokysymykseen.

Asia oli lyhykäisyydessään se, että mainittu komendantti Isakov oli ottanut itselleen erikoisoikeuksia asukkaita vastaan, järjestänyt kotitarkastuksia, vanginnut siviilihenkilön, jota epäiltiin varastetun tavaran kauppaamisesta, määrännyt maistraatin valitsemaan jäseniä sotakomissioon, jonka piti antaa tuomio tästä rikkomuksesta johon siviilihenkilön ohella oli sotkeutunut sotilaita, jne. Kaikki nämä toimet olivat kaupunginhallituksen mielestä puuttumista sen oikeuksiin. Juttu vietiin Viron ja Liivinmaan oikeusasiain oikeuskollegion käsiteltäväksi, ja maistraatti yritti kirjelmässään 23. huhtikuuta 1743 kumota ne perusteet, joilla komendantti oli tukenut omavaltaista menettelyään. Hän oli vedonnut 1) kuvernöörien ja voivodien ohjesääntöön syyskuun 13. päivästä 1728, 2) Shuvalovin ohjesääntöön kesäkuun 26. päivästä 1719 ja 3) kabinetin ukaasiin elokuun 13. päivästä 1733. Tähän huomautettiin nyt, että molemmista siteeratuista ohjesäännöistä samoin kuin korkeiden kollegioiden yleissäännön (1720) 27. luvusta käy selvästi ilmi, että jokainen valloitettu provinssi ja kaupunki saa pitää "oikeutensa ja privilegionsa". Lisäksi todettiin, että Viipurin kaupungin oikeudet oli äskettäin (1742) vahvistettu ja että oikeuspormestarin ohjesääntö ja maistraatin virkatehtäviä koskeva määräys osoittivat selvästi sen valtuudet nyt käsillä olevassa tapauksessa. Mutta jo aikaisemmin, 7. heinäkuuta 1735 valtakunnan senaatti oli ilmoittanut, ettei maistraatin ratione jurisdictionis ollut lääninkanslian, jonka päällikkö ylikomendantti oli, vaan Liivinmaan ja Viron asiain oikeuskollegion alainen. Lisäksi senaatin erillinen ukaasi joulukuun 13. päivästä 1742 oli kehottanut lääninkansliaa olemaan puuttumatta privilegioihin. Kabinetin elokuun 13. päivänä 1733 antaman ukaasin perustana taas oli se erikoistapaus, että raatimiehet ja porvarit olivat joutuneet riitaan pormestarinsa kanssa, ja se sisälsi vain määräyksen, että ylikomendantin oli pantava toimeen tutkimus ja annettava sen jälkeen oikeuskollegion ratkaista asia. Se ei siis merkinnyt tuomiovallan antamista lääninkanslialle.

Maistraatin pyrkimys lukea kauan ennen kaupungin vanhojen oikeuksien ensimmäistä virallista vahvistusta annetuista laeista ja asetuksista näkökantaa, joka niistä ei täysin selvästi ilmene, on helposti ymmärrettävä, koska se piti kiinni ja halusi pitää kiinni käsityksestä, että kaupungin vanhat oikeudet oli jo miehityksen alusta saakka otettu huomioon. Tämä käsitys tuotiin myös selvin sanoin valituskirjelmässä julki, mutta merkillisempää on, että oikeuskollegio yhtyi siihen. Päätöksessään 13. toukokuuta 1743, jossa maistraatin katsottiin olevan kaikin puolin oikeassa, se ei tyydy vain esittämään keisarinna Elisabetin antamaa erioikeuksien vahvistusta ja siihen liittyviä säädöksiä sekä senaatin 10. heinäkuuta 1735 antamaa ukaasia, joka määrää, että maistraatilla on kaikkia porvareita ja asukkaita koskeva tuomiovalta "ruotsalaisten oikeuksien mukaan" ja että tyytymättömillä on oikeus vedota kollegioon, vaan huomauttaa lisäksi, ettei vuoden 1728 kuvernöörien ja voivodien yleisohjesääntöä Venäjän valtakunnassa, sikäli kuin se "on ristiriidassa sikäläisten oikeuksien ja privilegioiden kanssa", ole sovellettu, saatettu

voimaan tai käytetty näillä paikkakunnilla, sekä että kollegioiden yleissääntö selvästi vaatii, että "valloitetuissa maissa on jokaisessa provinssissa pidettävä voimassa niiden oikeudet ja privilegiot". Tämän pykälän sisältämää rajoitusta, että kollegioiden tulee kohdella "jokaista kansakuntaa Hänen Tsaarillisen Korkeutensa armollisesti vahvistamien privilegioiden ja oikeuksien mukaan", ei kuitenkaan mainita, joko siksi että se voitiin katsoa tarpeettomaksi, koska vanhat privilegiot päätöstä laadittaessa oli jo vahvistettu, tai koska kollegio oli vakuuttunut, että Viipurin erioikeudet mainitun ohjesäännön antamisen aikoihin (1720) olivat jo täysin voimassa. Jälkimmäinen vaikuttaa luultavammalta, koska päätöksessä myös Suvalovin ohjesäännön muistutetaan viittaavan samoihin oikeuksiin.

Jo itsesäilytysvaisto oli Viipurin maistraatille ja porvaristolle riittävä syy otaksua, että Venäjän hallinnon tarkoituksena oli alusta saakka ollut pitää vanhat privilegiot ylimalkaan koskemattomina ja toimia kaikissa ilmenevissä tapauksissa mahdollisuuksien mukaan niiden pohjalta. Itse asiassa tältä käsitykseltä ei puuttunutkaan tukea. Ennen rauhaa tai sen jälkeen ei ollut koskaan vaadittu, että raastuvanoikeuden pitäisi syrjäyttää Ruotsin-ajalta periytyvät lainsäädökset, minkä vuoksi niitä ilman muuta sovellettiin; kaupunginhallinnon organisaatio ei ollut ainoastaan saanut jäädä entiselleen, vaan venäläiset viranomaiset olivat itse halunneet, että entisiä säädöksiä tässä suhteessa kunnioitettaisiin, ja taloudellisissa kysymyksissä voitiin viitata siihen, että Venäjän tsaari oli antanut "privilegioita", jotka näyttivät olevan sopusoinnussa entisten kanssa, minkä vuoksi sopivissa tilaisuuksissa ei kaihdettu vetoamasta myös viimeksi mainittuihin oikeudellisesti pätevinä. Kun esimerkiksi 1726 joukko kaupungin porvareita esitti maistraatille valituksen, että jotkut harvat rikkaat tyrannisoivat kauppaa, ettei vuosien 1613 ja 1673 asetuksia kunnioitettu, ettei maanostoa riittävästi estetty, että monet venäläiset riistivät talonpojilta väkivalloin heidän tuotteensa porteilla "vastoin niitä privilegioita, jotka tsaari Pietari oli ukaasillaan vuonna 1721 suvainnut vahvistaa", sekä että tänne purjehtineet muukalaiset myivät avoimissa kojuissa sekalaisia tavaroita ja viiniä vastoin kauppajärjestystä ja vuoden 1637 yksityiskohtaisempaa järjestystä, maistraatti ei antanut millään lailla ymmärtää, että entiset asetukset olisivat lakanneet olemasta voimassa, vaan lupasi päinvastoin juuri erioikeuksiin vedoten tehdä parhaansa mainittujen huonojen tapojen kitkemiseksi.

Muistutus kaupungin höltyneiden olojen uudelleen järjestämisestä ja kohentamisesta, jota ohjesäännön laatiminen merkitsi, ei jäänyt Shuvalovilta huomaamatta, ja ehkä juuri tästä on etsittävä syytä siihen, että raastuvanoikeuden istunnot jo ennen rauhantekoa aloitettiin uudelleen. Ohjesäännön lähtökohtana ollut edellytys, että Viipurin lääni oli ja tulisi jatkuvasti olemaan yhdistetty Venäjään, vaikutti myös siihen, ettei Uudenkaupungin rauha muodostanut niin selvää rajalinjaa kahden aikakauden välillä kuin olisi ollut laita, jos kysymys tulevasta ylivallassa olisi toistaiseksi jätetty avoimeksi tai jos sitä ei olisi näin lopullisesti ennakolta ratkaistu. Seuraavassa esityksessä Viipurin olojen uudelleenjärjestelytyön kehityksestä olen sen vuoksi koonnut yhteen ne viittaukset, joita olen löytänyt asiakirjoista ajalta ennen kaupungin muodollista liittämistä Venäjän valtakuntaan ja heti sen jälkeen. Tähän on ollut sitäkin enemmän aihetta, koska rauhan solmiminen ei merkinnyt miehityksen mukanaan tuoman väliaikaistilan täydellistä lakkaamista. Vaadittiin aikaa, paljon aikaa ennen kuin kaupungin hallinto palasi entisille raiteilleen, mikä ei koskaan onnistunut täydellisesti, ja ennen kuin ylemmät venäläiset viranomaiset erilaisten välttämättömien tehtävien kautta olivat hankkineet ainakin välttävän käsityksen aikaisemman yhteiskuntamuodon todellisesta luonteesta.

Onneksi se mies, jolla tänä kaupungin elämässä mitä kriittisimpänä aikana oli ohjaket käsisään, sama mies jota varten ohjesääntö oli laadittu, oli valistunut ja ajan oloihin

nähdessä vapaamielinen henkilö, joka sitä paitsi oli oleskellut täällä jo useita vuosia ja ehtinyt tutustua paikkakuntaan, sen erikoisuuksiin ja asukkaisiin. 40. pykälän määräys, että hänen tiettyinä päivinä oli pidettävä vastaanottoja, joihin kuka tahansa saisi tulla esittämään hänelle vaivojaan, oli silloisissa oloissa, jotka selvästikin usein vaativat henkilökohtaista asioihin puuttumista, kaupunkilaisille suuri etu, jota he eivät laiminlyöneet käyttää hyväkseen. Hänen puoleensa käännettiin täysin luottavaisesti, varmana siitä että hän tekisi parhaansa lievittääkseen sodan aiheuttamaa hätää ja valvoakseen Pietarissa kykyjensä mukaan kaupungin parasta. Vähitellen hänen ja kaupunkilaisten välille syntyi varsin ystävällinen suhde, josta monet yksittäiset tosiseikat ja varsinkin hänen saamansa hyvä jälkimaine ovat osoituksena. Hän oli joitakin kertoja, tosin ei ennen rauhantekoa, kummina heidän lastensa ristiäisissä, ja kun hänellä kerran oli tilaisuus muuttaa Riikaan, jossa hänen käyttöönsä olisi asetettu hieno talo ja jonne lähetystö oli käynyt kutsumassa häntä, hän jäi mieluummin tänne eräillä ehdoilla, jotka porvaristo kiirehti täyttämään. Talo, jossa hän asui, sitouduttiin korjaamaan, ja erään toisen kerran päätettiin toimittaa hänelle kaupungin kustannuksella sokeri ja viini.

Shuvalov asui Viipurissa samassa talossa kuin edeltäjänsä Tshernishev ja oli muutta mutkitta muuttanut siihen tämän jälkeen. Talo, joka sijaitsi entisen Kuninkaan-, nykyisen Katariinankadun varrella torilta tullessa sen vasemmalla puolella, oli aikoinaan kuulunut sittemmin kuolleelle oikeuspormestari Fremlingille, ja venäläiset olivat valtauksen jälkeen takavarikoineet sen itselleen. Rauhan tultua syntyi laaja oikeudenkäynti, jossa Fremlingin perilliset vaativat kaupungilta korvausta siltä pitkältä ajalta, jonka talo oli ollut majoituskäytössä. Samalla he muistuttivat, että paljon omaisuutta kuten tapetteja, peilejä, muotokuvia ym. oli kadonnut sieltä osaksi Tshernishevin, osaksi Shuvalovin asuessa talossa. Tämä oikeusjuttu sopii sitä paitsi esimerkiksi siitä epäjärjestyksestä, joka miehitysaikana vallitsi erityisesti omistussuhteissa, ja niistä vaikeuksista, joita tämän vuoksi syntyi. Kyse ei ollut vain siitä, että suuri osa kaupungin rakennuksista oli vaurioitunut tykkitulessa ja etteivät asukkaat köyhyyden takia olleet kyenneet perusteellisemmin korjaamaan niitä, vaan he eivät olleet myöskään katsoneet korjaamista etujensa mukaiseksi, koska se olisi aiheuttanut vielä suuremman majoituksen uhan. Berchin edellä lainatussa matkakuvauksessa vuodelta 1735 kerrotaan, että talojen yläkerrokset oli vielä tähän aikaan jätetty majoituksen pelosta sinälleen. Mutta koska venäläisten miehitysjoukkojen piti tavalla tai toisella hankkia katto päänsä päälle, heidän oli pakko ottaa mitä löysivät tai rakentaa itselleen uusia asuntoja. Varsinkin upseerit rakensivat omia taloja, eivätkä he tällöin vaivautuneet tutkimaan, kenelle tontti kuului. Miehityksen ensi vuosina Tshernishev lienee osoittanut heille paikkoja, mutta pian tuli tavaksi rakentaa mihin parhaiten sopi. Kun nämä upseerit saivat sitten komennuksen muualle tai lähtivät muusta syystä kaupungista, myytiin talot kelle tahansa parhaiten maksavalle, ja tämä antoi aihetta uusille riidoille, joita ei siviilituomioistuimen puuttuessa voitu laillisesti ratkaista. Estääkseen epäkohdan jatkumisen Shuvalovin oli 28. helmikuuta 1722 kiellettävä upseereita ja muita kauppiaiden luo majoitettuja pystyttämästä ilman isäntien lupaa pihuille rakennuksia. Oliko seuraus toivottu, jääköön kuitenkin sanomatta.

Ensimmäinen ehto uudelleenjärjestelytyön onnistuneelle jatkumiselle oli riittävän monen tarvittavan virkamiehen nimittäminen. Edellä on kerrottu, miten maistraattia oli jo ennen rauhansopimuksen tekoa laajennettu kauppapormestarilla ja miten raatimieskuntaa oli täydennetty. Suunnilleen samaan aikaan valittiin vaaleilla neljä kaupunginvanhinta, jollaisia ei ennen miehitysaikaa ollut. Valitut olivat kauppiaat Haveman, Werner Wulffert, Hinrich Dannenberg ja Jochim Sutthoff. Nyt yritettiin ratkaista lopullisesti myös kysymys venäläisen kääntäjän kiinnittämisestä maistraattiin

ja päätettiin kääntyä asiassa Shuvalovin puoleen. Tähän saakka noudatettu tapa maksaa erikseen jokaisen asiakirjan kääntämisestä katsottiin nimittäin liian kalliiksi.

Suurin vaikeus tämän ja muiden parannusten toteuttamisessa oli rahanpuute, koska kaupunki oli sodan takia menettänyt melkein kaikki tulonsa. Ne varat, jotka Ruotsin vallan viimeisinä aikoina oli osoitettu maistraatin palkkoihin, olivat nimittäin muodostuneet seuraavista eristä: $\frac{1}{4}$ valmisteveroista, $\frac{1}{3}$ leipomomaksuista, vaakamaksusta, tervanpolttomaksusta, Lappeenrannan silta- ja satamamaksuista, tulevan tai lähtevän tavaran lastausmaksuista, tulevan tai lähtevän viljan mittaussmaksuista, painolastimaksuista, silta- ja satamamaksuista, tonttiäyristä Viipurin ja Lappeenrannan epävapaista tonteista sekä Siikaniemen ja Revonhännän aittamaksuista. Nämä erät kohosivat 1718 maistraatin oman arvion mukaan 1840 hopeataalariin, joiden lisäksi tuli vielä 200 hopeataalaria ulkomaisten juomien kellarivapaudesta tullissa, 30 hopeaäyriä syleltä polttopuiden tullivapaudesta laivoille ja tavanomainen, noin 496 hopeataalariin nouseva omaisuusvero, satunnaisia tuloja lukuun ottamatta. Näillä tuloilla, jotka luonteensa johdosta melkein kokonaan lakkasivat uusissa, kovin muuttuneissa elinoloissa, ei palkattu vain 2 pormestaria, joista oikeuspormestarin palkka oli 600 ja kauppapormestarin 400 hopeataalaria, sekä sitä raatimiestä, joka oli samalla kämnerinoikeuden puheenjohtaja ja jonka palkka oli 200, ja viittä muuta raatimiestä, joista jokainen sai 120 taalaria, vaan myös sihteeri 240 taalarella ja edelleen kaupunginviskaali, kaupunginvouti, 6 kaupunginpalvelijaa, 8 vahtia, 1 profossi, 1 pyöveli ja 1 ruuskija. Kaupungin omistamat tilat, joita oli tapana palkasta vähentäen antaa kaupunginhallinnon jäsenten käyttöön, eivät näinä sota-aikoina tuottaneet ilmeisesti mitään, ja vaikuttaa siltä kuin nämä tilat olisi myös ikuisesti menetetty päätellen eräästä vuosisadan puolivälin asiakirjasta, jonka mukaan niitä ei vielä silloinkaan ollut palautettu kaupungille.

Varojen puute oli niin suuri, että esimerkiksi saksalainen koulumestari Rampau oli miehitysajan alusta saakka jäänyt vaille kaupungilta tulevaa palkkaansa ja ettei kukaan kaupunkihallintoon kuuluvista henkilöistä ollut samana aikana saanut kaupunginkassasta mitään korvausta vaivoistaan. Kun ensiksi mainittu uhkasi lähteä etsimään muualta elantoaan, porvaristo lupasi kuitenkin 1721, että hänen koulunsa korjattaisiin ja että hänelle maksettaisiin osa hänen palkastaan vuodesta 1719 alkaen eli 20 ruplaa vuosittain. Tähän hän sitten tyytyikin. Pormestarien ja muiden kaupunkihallinnon henkilöiden palkkauksesta ehdotettiin taas porvariston kokouksessa toukokuussa 1722, että kaupunki avustaisi tässä 200 ruplalla, mutta hanke sai vastaansa toiset, joiden mielestä maistraatin piti panna suu säkkiä myöten ja selvitä sillä vähällä mikä kertyi. Maistraatti pani tämän kuitenkin niin pahakseen, että päätti joitakin viikkoja myöhemmin erota, ellei kiinteää palkkaa taattaisi. Porvariston oli nyt annettava periksi, ja seuraavassa kokouksessa päätettiin maksaa 200 ruplan avustus sillä ehdolla, että maistraatti itse maksaisi polttopuu- ja valaistuskustannukset Kun kaupungin tulot myöhemmin kasvaisivat, saisi oikeuspormestari palkkaa 100 ruplaa, kauppapormestari 64, kukin raatimies 30, sihteeri 30 ja kaupunginpalvelijat kukin 12 ruplaa vuodessa, kaikki lupauksia joita ei varmaankaan pitkään aikaan lunastettu. Vuoden 1718 laskut olivat vielä 1726 ”ratkaisematta”, eivätkä vuoden 1719 avustuksia ollut silloin vielä saatu.

Talouselämän elpymistä vaikeuttivat monet seikat, ensi sijassa se rappiotila, johon kaupungin tärkein vientikauppa, tervanmyynti, oli sodan vuoksi joutunut. Viittauksia ei kuitenkaan puutu siitä, että se oli, joskin rajoitetusti, jatkunut koko miehitysajan, jolloin Venäjän amiraliteetti oli huomattavin ja aluksi ainoa käyttäjä. Maistraatin edellä mainitussa selonteossa vuodelta 1718 sanotaan, että vuosittain myyty määrä oli silloin korkeintaan 1200 tynnyriä, kun se entisaikoina oli ollut 24 000 ja valloitusta edeltäneinä vuosina 16 000 tynnyriä. Myynti näyttää kuitenkin jonkin aikaa tämän jälkeen hieman

piristyneen, ja 1721 oli puhetta, että Lappeenrannasta tulisi Ruotsin-ajan tapaan markkinapaikka, jossa nyt Venäjän armeija, ei kuten entisaikaan Viipurin pormestari ja raati, huolehtisi valvonnasta. Tämä suunnitelma ei liene kuitenkaan toteutunut, koska Uudenkaupungin rauha, joka palautti Lappeenrannan Ruotsille, tuli estävänä väliin. Tervakauppa oli kuitenkin tänä ajankohtana jo niin paljon kohentunut, että hallitus kiinnitti siihen huomiota ja vaati jokaiselta porvarilta valaehtoisen ilmoituksen kunkin hallussa olevasta määrästä, niin että kruunu saisi osansa. Vuonna 1722 amirali teetti tilasi aikaisemmalla hinnalla niinkin suuren määrän kuin 3000 tynnyriä, mikä viittaa taloudellisen tilanteen paranemiseen. Myös puutavarakauppa näyttää päässeeseen jonkinlaiseen vauhtiin päätellen maistraatin syksyllä antamasta säädöksestä, jossa palkkien laivaus arvioidaan seuraavaksi vuodeksi 10 à 12 laivalastiksi. Venäjälle menneistä toimituksista ei kuitenkaan liene aina ollut kovin helppo saada nopeaa maksua, koska vuoden 1722 lopulla oli lähetettävä erityinen lähetystö Pietariin koettamaan saada amirali teetiltä loppusuoritusta edellisenä vuonna toimitetusta tervasta.

Tsaari Pietarin tunnettu lukkarinrakkaus merenkulun ja Venäjän kauppalaivaston edistämiseen ulottui myös Viipuriin. Hän halusi jo ennen rauhantekoa lisätä kahden aluksen lahjoituksella kaupungin vanhastaan vähäistä kauppalaivastoa, joka tähän aikaan käsitti vain kaksi laivaa, "Jungfer Marian" ja "Stadt Wiburgin", edellinen kauppias H. Havemanin, jälkimmäinen M. Pylsen omistuksessa. Hallitsijan lahja ei kuitenkaan miellyttänyt porvaristoa, joka ehkä aiheellisesti odotti sitä koituvan vain monia ja suuria vaikeuksia. Tarjouksesta piti siksi "kohteliaalla tekosyillä päästä irti", ja raatimies Boisman ja kauppias Dobbin saivat hankalan tehtävän torjua kaupungin puolesta "järkevin perustein" lahjan. Asia esiintyy tämän jälkeen uudelleen kuukauden kuluttua, jolloin päätettiin, että kaupungin vanhimmat piti kutsua äänestämään alusten vastaanottamisesta ja anomuksen sanamuodosta. Muuta tietoa en ole asiasta löytänyt. Tuolloin näyttää sitä paitsi noudatetun tapaa, että amirali teetti toimitti myös yksityisten aluksiin matruusit, luultavasti kehittääkseen näiden ammattitaitoa.

Venäläiset viranomaiset, jotka tavallisesti käyttivät maistraattia välikätenä, eivät säästelleet ukaaseja saadakseen aikaan välttävän järjestyksen ja selkeyden siinä kaaoksessa, jonka kaikenlaiset kaupunkiin kasaantuneet ihmiset olivat synnyttäneet. Varsinkin rauhan jälkeen he paneutuivat tehtävään huomattavan innokkaasti, joskaan eivät aina tuloksekkaasti. Milloin muistutettiin katujen puhtaanapidosta, milloin Vallin kanavan korjaamisesta, milloin kapakoiden sulkemisesta klo 12 yöllä, milloin kunnollisten kestikievariä perustamisesta, milloin sikojen päästämistä juoksentelemaan vapaasti, minkä johdosta sotilaat saivat lopulta oikeuden jahdata niitä omaan käyttöönsä. Edes pelottava sana "padogg", joka valloituksen jälkeen oli ilmaantunut viipurilaisten puheenparteen ja jonka myös maistraatti oli ottanut käyttöön, ei pystynyt nopeuttamaan tarkoitetun järjestyksen aikaan saamista. Sotilasjohto antoi vielä 1726 puoliksi julman, puoliksi humoristisen käskyn, että kun partioivat sotilaat löytäisivät törkyä kadulta, heidän oli vietävä se lähimpään taloon ja pantava se isännän sänkyyn, minkä jälkeen isännän olisi maksettava heille vaivoistaan ja hänen kotiväkeään rangaistaisiin padoggilla.

Tämä käsky ei ole Shuvalovin vaan jonkun Karpovin allekirjoittama. Päinvastoin, melkein kaikki ensiksi mainitun määräykset osoittavat, että hän käytti mieluiten humaaneja keinoja. Niinpä kun pormestari Åkerman esimerkiksi valitti Shuvaloville kaupungintyöläisistä, joihin Shuvalov itse oli aikaisemmin ärtynyt heidän omavaltaisuutensa takia, ja mainitsi erityisesti heidän vitkastelustaan porvarivalan vannomisessa, Shuvalov oli sitä mieltä, että heitä piti kyllä niskoittelunsa takia vakavasti rangaista, mutta ei ruumiillisesti vaan sakoilla.

Rauhan solmiminen toi asukkaille vähitellen joitakin yleisiä helpotuksia, vaikka he edelleen olivatkin ankaran sotilasvalvonnan alaisia. Porvarit pääsivät nyt vaivalloisesta palveluksesta olla vuorotellen porteilla valvomassa tulijoita ja menijöitä ja saivat yleisen oikeuden matkustaa viikoksi tai kahdeksi lähimmille läänin seuduille kunhan vain heidän nimensä oli ensin merkitty muistiin. Samaten helpotettiin talonpoikien kirkossakäyntejä kaupungissa sillä ehdolla, etteivät he ilmoittamatta saaneet yöpyä kaupungissa. Myös kaikki muut yövieraat oli ilmoitettava. Suunnilleen samoihin aikoihin (siis 1722) uudistettiin aikaisemmin annettu määräys, että kaupungissa mahdollisesti olevien sotavankien oli viipymättä ilmoitauduttava venäläiselle sotilasjohdolle, koska heitä ei muuten sen jälkeen "luovutettaisi tai päästettäisi pois".

Rauhan solminen Ruotsin ja Venäjän välillä, jonka olisi pitänyt lopettaa väliaikainen olotila ja saattaa asiat paremmalle tolalle, ei vapauttanut Viipuria sen pahimmasta vitsauksesta, jonka alaisena se oli antautumisesta saakka huokaillut, nimittäin laajasta majoituksesta, jossa majoituspaikat oli ainakin ensimmäisinä vuosina jakanut kaiken kukkuraksi sotilasjohto maistraatin voimatta millään lailla puuttua asiaan. Vuoden 1722 lopussa esitetty anomus, jossa pyydettiin vapautusta majoituksesta ja viitattiin sen kaupungille aiheuttamaan vahinkoon ja epämukavuuteen, ei sen enempää kuin seuraavtaakaan tuottanut näkyvää tulosta. Näin laajamittainen majoitus aiheutti tietenkin myös hankauksia ja kahnauksia upseerien ja kaupunkilaisten välillä, joista edelliset esiintyivät kernaasti herroina ja jälkimmäiset puolestaan koettivat kaikin keinoin harata vastaan. Koska syytöksiä vääryyksistä saatettiin esittää jopa prikaatinkomentajia vastaan, voi kuvitella, etteivät heidän alaisensa käyttäytyneet juuri sen helläkätisemmin. Sen hyvän puolen rauha oli tässä suhteessa kuitenkin tuonut mukanaan, että valitukset voitiin nyt esittää siviilituomioistuimessa, vaikkeivät mitkään hyvitykset liene kovin usein tulleet kysymykseen kaupungin oikeuslaitoksen vielä jonkin aikaa eteenpäin jatkuneen horjuvan ja epävarman tilan takia.

Vaikka tynkäästuvanoikeus toimi ainakin maaliskuusta 1721 alkaen, ei ollut kovin helppoa palauttaa oikeustapoja, jotka olivat yli vuosikymmenen olleet pois käytöstä, siitä yksinkertaistuksesta huolimatta, ettei kämnerinoikeus enää tullut kysymykseen ja että kaikki tuomiovalta oli siten keskitetty raastuvanoikeudelle. Mahdollisuus saada lainopillista koulutusta ja perehtyä tuomioistuimen tehtäviin oli pitkän interregnumin aikana selvästi huonontunut, samalla kun edeltävän ajan oikeudenkäyntiasiakirjojen ja yleensä kaupungin arkistojen häviäminen vaikeuttivat toteen näyttämistä niissä ennen antautumista aloitetuissa jutuissa, jotka otettiin nyt uudelleen käsiteltäviksi. Monissa perintö- tai muihin velkomisasioihin liittyvissä jutuissa myös asianomaisten asuminen Ruotsissa ja ruotsalaisessa Suomessa asetti esteitä, joita ei aina voitu kirjeenvaihdolla voittaa. Ja kuitenkin oli solmittava uudestaan menneen ja nykyisen katkenneet langat ja ryhdyttävä jatkamaan työtä, joka oli niin kauan ollut keskeytyksissä. Tuolloiset olot muistuttivat kieltämättä hieman niitä, jotka vallitsivat Ranskassa Bourbonien restauraation jälkeen, jolloin yritettiin kuvitella, ettei historian pyörä ollut pyörähtänyt yhtään kierrosta sitten vallankumousta edeltäneen ajan. Oikeusjuttuja, jotka oli aloitettu ennen vuotta 1710, jatkettiin muutta mutkitta aivan kuin niiden alkamisen jälkeen ei olisi kulunut vuosia, ja millaisia vuosia, vaan vain viikkoja tai päiviä. Niinpä jatkettiin useita vuosia juttua eräistä kaupungin kellareista, joiden Tukholmassa asuva runoilija Jacob Frese katsoi kuuluvan itselleen. Eräässä toisessa jutussa vuonna 1726 vaati eräs henkilö toiselta hevosta, jonka hän oli ennen piiritystä uskonut tämän huostaan! Joskus saatettiin myös laskettaessa panttia vastaan otettujen velkojen korkoja jättää täysin huomiotta vuosien 1710 ja 1721 välinen aika vetoamalla Uudenkaupungin rauhan 12. pykälään.

Jos kaupungin oikeudenkäyttö oli jo Ruotsin vallan aikana kunnostautunut hitaudellaan, se ei totisesti ollut käyttänyt miehitysvuosien loma-aikaa seitsemän peninkulman saappaiden hankkimiseen. Esimerkiksi erästä kaupungin saatavaa aikoinaan hyvin rikkaalta ja mahtavalta Anthoni Burchardtilta, joka oli vuosina 1658-1677 ollut ruotsalaisen seurakunnan johtaja ja jäänyt sille huomattavan summan velkaa, ei ollut hänen elinaikanaan tai sen jälkeen hänen oikeudenomistajiltaan onnistuttu saamaan perityksi ennen kaupungin luovutusta Venäjälle. Juttu otettiin uudelleen esiin 1723, jolloin velka korkoineen oli kasvanut 3534 kuparitaalariin, mutta nytkään sen enempää kuin ilmeisesti koskaan myöhemminkään juttua ei saatu asianmukaisesti ratkaistuksi tai velkaa maksetuksi. Sitä paitsi hyvin harvoin niistä oikeudenkäyntipöytäkirjoista, joita olen ensimmäisiltä rauhanteon jälkeisiltä vuosilta löytänyt, sisältyy selviä päätöksiä, joilla uusia oikeussuhteita olisi syntynyt tai vanhoja vahvistettu. Tähän voi osasyynä olla kunnollisten tuomiokirjojen puuttuminen, sillä tätä nimeä eivät ansaitse sen enempää vuoden 1721 kuin 1722 kirjat, jotka kumpikin on enimmäkseen täytetty maistraattiasioita koskevilla muistiinpanoilla, mutta totuutta tuskin loukkaa, jos sen lisäksi otaksuu, että ajan olojen vaatima varovaisuus houkutteli oikeutta tiettyyn arkuuteen langettaa tärkeämissä jutuissa ratkaisevia tuomioita. Se ei liene myöskään, vaikka otaksuikin että Ruotsin lain säädöksiä piti noudattaa, ollut täysin selvillä, missä määrin se voisi luottaa Pietarin ylimaistraattiin, joka aluksi oli korkeampi oikeusaste. Seuraavilta vuosilta ei ole myöskään säilynyt mitään tuomiokirjaa muistuttavaa, ja vasta vuodelta 1726 on olemassa hajanaisten asiakirjojen ohella kokoelma memoriaalipöytäkirjoja. Ne ovat kuitenkin osittain yliviivattuja ja tavattoman hutiloiden tehtyjä. Enää ei tarvinnut kuten Ruotsin-aikana pelätä Turun hovioikeutta, joka piti kurissa huolimattomat pormestarit ja sihteerit.

Rauhansopimuksen yhteydessä asukkailta ei vaadittu uutta uskollisuudenvalaa. Sen sijaan heidän oli 1722 vannottava nk. kruununperimysvala, jolla he kuten valtakunnan muutkin alamaiset sitoutuivat olemaan uskollisia myös tsaari Pietarin itselleen valitsemalle seuraajalle. Toinen vala, joka vuodesta 1721 alkaen ja jo ennen rauhaa vaadittiin niiltä, jotka halusivat harjoittaa kaupungissa jonkinlaista elinkeinoa, oli porvarivala, ja kesti useita vuosia, ennen kuin tämä asia oli saatu hoidetuksi. Yhtä innokkaasti kuin maistraatti yritti pakottaa väkeä siihen sekä esivallan käskyn nojalla että ajatellen sitä etua, joka kaupungin kassaan karttuisi niistä maksuista, joihin se velvoitti porvarit, yhtä innokkaasti nämä hangoittelivat vastaan. Kauppiaat, käsityöläiset, esimiehet, sanalla sanoen kaikki, joilta sitä vaadittiin, koettivat yksituumaisesti keksiä verukkeita päästäkseen valasta tai saadakseen sitä ainakin lykätyksi. Huomattava osa maistraatin ajasta kului siihen liittyvien kysymysten parissa, ja vuosien 1721 ja 1722 pöytäkirjat ovat tulvillaan sitä koskevia asioita. Muita valoja olivat tervavala ja taksoitusvala, joka kuten Ruotsin-aikanakin vaadittiin taksoitusmiehiltä ja jota vastaan usein protestoitui.

Tutkielmamme lopuksi muisteltakoon viimeistä katkeraa tervehdystä, jonka vanha Viipuri rauhan tultua sai menneeltä, koskaan palaamattomalta ruotsalaisajalta. Tämän tervehdysten toivat riutuneet, vuosien vankeuden murtamat ja kumaraan painamat soturihahmot, heidän sinikeltaisten univormujensa resuiset jäännökset ja pitkät miekkansa, joissa usein oli kullattu kaiverrus "vivat Carolus". Nämä miehet, jotka olivat seuranneet kuningastaan voitosta voittoon, kunnes hänen tähtensä oli laskenut Pultavassa, heitä tuli nyt Moskovasta ja Tobolskista, heitä tuli joka puolelta suurta tsaarinmaata, jonka heidän tappionsa oli kohottanut aavistamattomaan voimaan, todistamaan kaikkialla, että Ruotsin suurvalta-aika oli ohi. Heitä tuli suurin joukoin, upseereita ja sotilaita sikin sokin, pyytämään muutaman tunnin kestiästyvyyttä entisiltä maanmiehiltään jaksakseen

sitten ponnistella talven kinosten halki eteenpäin, köyhät jalan, kohti pilkottua ja uupunutta isänmaataan.

Miten Viipuri käsitti tämän tervehdyksen, siitä asiakirjat tietysti vaikenivat. Yhtään ilonkyyneltä jälleennäkemisen, yhtään surun kyyneltä pikaisen, ikuisen eron vuoksi ei ole tihkunut pitkien vuosisatojen halki. Mutta varmaa on, ja sanottakoon se Viipurin kunniaksi, etteivät sen asukkaat, yhtä köyhiä entiseen nähden, kieltäneet sitä apua jonka he kykenivät antamaan, siitä ovat todisteina ne luettelot yhteisesti kerätyistä varoista ja ne muutamat kiitoskirjeet, joita aika ei ole hävittänyt. Mutta heitä tuli niin paljon, näitä puilla paljailla olevia sotureita, ettei edes hevosia voitu sodan hävittämiltä seuduilta hankkia kaikille niille, joilla oli oikeus ja rahaa matkata ratsain eteenpäin. Lappeenrannan ruotsalaiset viranomaiset neuvoivat turhaan heitä hajaantumaa, koska sinne oli kasaantunut niin paljon upseereita, että heidän oli odotettava 10 à 12 päivää ennen kuin he voivat päästä eteenpäin. Joukot kasvoivat yhä, ja lopulta Shuvalov myönsi, maaherra Frisenheimin viimeksi mainitusta kaupungista esittämästä anomuksesta, upseereille oikeuden jäädä Viipuriin ja sen ympäristöön ensimmäiseen avoveteen saakka: sotilaiden, jotka pystyivät kulkemaan jalan, oli sen sijaan jatkettava matkaa Porvooseen tai Helsinkiin. Varakomendantti Adelsdorph muutti kuitenkin, luultavasti Shuvalovin poissa ollessa, annettua lupaa sikäli, että he saivat olla Viipurissa vain yhden yön, jonka jälkeen heidän oli heti hankkiuduttava heille maaseudulta valittuihin majapaikkoihin. Mieluisia vieraitahan he eivät olleet eivätkä voineet olla niille, joilla nyt oli valta käsissään. Jollei heitä enää pelättykään, pelättiin ehkä muistoja, jotka he saattoivat herättää henkiin.

- [1] Tämän turkielman suureksi vahingoksi mainitulta ajalta ei ole säilynyt yhtään suomalaisen seurakunnan kirkonkirjaa.
- [2] Katso Yrjö-Koskinen: *Lähteitä Ison Vihan Historiaan*, n:ro 89.
- [3] Tämä mitali sisältyy uskollisena faksimilena siihen teokseen, jonka valtioneuvos Iversen on julkaissut kaikista Pietari Suuren aikana lyödyistä mitaleista. Valtioneuvos Iversen on lahjoittanut kaupungin kokoelmiin myös kappaleen mainitusta venäläisestä piirityskartasta.
- [4] Julkaistu teoksessa *Svenska Litteratursällskapet's Förhandlingar och uppsatser*. 3. H:fors 1888.
- [5] I. R. Grot. *Bemerkungen über die Religionsfreiheit der Ausländer im Russischen Reiche*, siteerannut A. I. Hipping kirjoitelmaansa "Om den gamla domkyrkan i Wiborg" Wiborg-lehden numerossa 99 v. 1858.
- [6] On enemmän kuin todennäköistä, että juuri tämä kohta on ollut perustana Nordbergin ja hänen jälkeensä muiden historiankirjoittajien esityksille asiasta, koska Nordberg lähdeittä mainitsematta käyttää juuri tätä ilmaisua.
- [7] Tämä opettajien kirjoitelma on Lybeckerin juuri edellä siteeratun kirjeen ohella in extenso Yrjö Koskisen teoksessa "Lähteitä Ison Vihan Historiaan".
- [8] Nämä tiedot perustuvat lausumiin 1720-luvun oikeudenkäyntiasiakirjoissa.
- [9] Näin todistaa ainakin Viipurin hiippakunnan piispaksi nimitetty Petrus Laurbecchius kirjelmässään Kuninkaalliselle Majesteetille Tukholmaan 18. joulukuuta 1697. Koska tämä hänen lausuntonsa, jonka olen löytänyt Valtakunnanarkistosta Tukholmasta maaherrojen virkakirjeiden joukosta, myös muuten valaisee kielioloja seudulla, mainittakoon, että sen aiheena oli korkeimmalla taholla herätetty kysymys, pitäisikö niissä Viipurin hiippakunnan suomalaisissa seurakunnissa, joissa oli sotaväkeä, saarmata joka kolmas sunnuntai ruotsiksi, jotta ne upseerit ja sotilaat, jotka eivät osanneet suomea, saisivat kuulla Jumalan sanaa ja jotta suomalaiset sotamiehet ja heidän lapsensa saisivat tilaisuuden oppia vähitellen ruotsia. Laurbecchius vastustaa tätä ehdotusta sillä perusteella, että upseerit, joista useimmat tulivat Liivinmaalta, tunsivat viron kielen, "joka on eräs suomen kielen murre", ja että suomalaisten oli hyvin vaikea oppia ruotsia. Asia näyttääkin jääneen sikseen, vaikka piispan lausuntoon 21. joulukuuta liitetyn muistutuksen mukaan Kuninkaallinen Majesteetti odotti häneltä

seikkaperäisempää vastausta “sen jälkeen kun hän oli saapunut seudulle ja saanut siitä lähemmät ohjeet”.

- [10] Vuoden 1708 henkikirjoitus käsittää 1123 henkikirjoitettua, joiden joukkoon on laskettu myös linnanväki (44), tykistöväki (30) ja linnoitusväki (52). Jos nämä vähennetään oikeastaan sotaväkeen kuuluvina, huomataan, että Viipurin ruotsalainen ja suomalainen väestö oli 1708 tuskin suurempi kuin 1718. Viimeksi mainitun vuoden asukasluetteloon eivät sisälly kaupunkiin mahdollisesti muuttaneet venäläiset eivätkä tietyt myöskään sotilashenkilöt.
- [11] Prikaatinkomentaja Tshernishev esimerkiksi lahjoitti 1714 ruotsalaiselle kirkolle ruotsinkielisen raamatun, joka oli otettu jostain Suomen kirkosta, sekä “kirkkoziratille” aikaisemmin Vaasan kirkossa riippuneen Lutherin muotokuvan.
- [12] Tämä tieto perustuu erääseen tältä ajalta säilyneeseen kauppakirjaan.
- [13] Nämä tiedot perustuvat erääseen kultaseppäammattikunnan muistikirjaan, jota säilytetään Viipurin maistraatin arkistossa.
- [14] Tämä ohjesääntö on osoittautunut niin merkittäväksi arvioitaessa venäläisen hallinnon tarkoituksia, että se on julkaistu kokonaisuudessaan, siinä muodossa kuin se on löydetty, tämän tutkielman lopussa.
- [15] Raastuvanoikeuden pöytäkirja 30. maaliskuuta 1721.
- [16] Viipurin läänin oloista tähän aikaan viittaamme teokseen O. Hannikainen: Vanhan Suomen eli Wiipurin läänin oloista 18:lla vuosisadalla. Helsinki 1888.
- [17] Mainittakoon, ettei kaupungin kokoelma sille myönnettyistä privilegioista sisällä minkäänlaista paperia Venäjän-ajalta ennen tätä Elisabetin 27. lokakuuta mainittuna vuonna antamaa vanhojen erioikeuksien vahvistusta, jossa myös nimenomaan sanotaan, etteivät Venäjän hallitsijat olleet aikaisemmin vahvistaneet niitä.